

TARİHSİZ EKOLOJİ, DEVRİMSİZ SOSYALİZM: EKOSOSYALİZM

“İnsanlar daima tarihsel bir doğaya ve doğal bir tarihe sahiptir” Marx

Ekosozyalizm, kapitalist üretim tarzının ve onunla birlikte düşünebileceğimiz büyüme, sınırsız ya da aşırı üretim, kaynak israfı, çevrenin yıkımı vb. olguların ekolojik eleştirisi ve bunların aşılmasının yolunu sosyalizmde gören yaklaşım olarak tanımlanabilir. Temel argümanlarının kapitalist üretim ilişkilerinin mantığı gereği ekolojik bir toplumla tutarlı olamayacağından hareketle formüle edildiği ekosozyalizm, farklı tahakküm biçimlerinin eleştirisini içeren ekolojik bir yaklaşım iddiasını taşır.¹ Toplumsal tahakküm ilişkileri ele alınırken cinsiyetçiliği, ırkçılığı, çevre sorunlarını, göç gibi olguları içerecek bir bütünlük vurgusu yapılır. Diğer ekoloji kuramlarına göre ayırt edici yanı ise sosyalizm fikrini ekolojik yönde geliştirmek, sosyalizm mücadelesini ekolojik bir üretim biçimi ekseninde yeniden düşünmektir.

1 20. yy. 'ın ikinci yarısında ivme kazanan ekoloji, feminizm, kimlik vb. gibi konulardaki tartışmaların önemli bir kısmında klasik Marksist kuramlarda hakim olarak kullanılan sömürü ve sınıf kavramlarının yerine tahakküm ve hiyerarşi kavramlarının kullanıldığını ve bu dönüşümün salt kavramsal düzeyde değil hem hareket tarzından hem de sorunların ele alınışındaki perspektif farklılıklarından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Marksizm'den esinlenerek ya da Marksizm'in geliştirilmesi iddiasıyla ortaya çıkan ve bununla birlikte sosyalizm deneyimlerinin eleştirisini içeren ekososyalizmde, sosyalist deneyimlerdeki hataların aşılmasının bir yolunun da sosyalizm fikrini ekolojik bir muhteva ile güçlendirmek ya da geliştirmek olduğu ileri sürülür. Bu bakımdan hem Marksizmin hem sosyalizm deneyimlerinin hem de mevcut ekolojik yaklaşımların eleştirisi iddiasını taşır. Bu iddia, zaman zaman Marx'ın metinlerine olumlu referanslarla zaman zaman da Marx'ın hatalı addedilen fikirlerinin açığa çıkarılması çabasıyla farklı yönlerde gelişmiştir.

Kapitalizm eleştirisi, sosyalizm alternatifi ve ekolojik toplum bağlamlarını birlikte içeren tartışmalar 1970'lerde çevre hareketinin yükselmesiyle koşullu olarak ve farklı şekillerde gelişmiştir. Bu süreç Avrupa'da Yeşil Partilerin de kurulduğu bir dönemdir. Dolayısıyla ekososyalizmi anlamaya çalışırken 1970'lerden itibaren gelişen -bireysel özgürlükler, sosyal adalet, şiddet karşıtlığı, savaş karşıtlığı, faşizm karşıtlığı, barış talebi vb. olguların öne çıktığı- diğer toplumsal hareketlerle birlikte çevre hareketlerini, kapitalizmin neoliberal dönüşümünü, sosyalizm deneyimlerinin ortaya çıkardığı pratik ve kuramsal sonuçları, bir kısım yeşil hareketin ve fikirlerin parti olarak kurumsallaşmasını, yeşil kapitalizm gibi olguları birlikte ele almak zorunlu görünüyor. Ama bu yönde kurumsallaşmanın esas olarak 90'larda yoğunlaştığı söylenebilir. Ekososyalizmi anlamak için ise Marx'ın materyalizminden hareketle ekolojik bir kuram geliştirilebileceği tezi ile Marx'tan onun ekolojik nitelikte olmayan/olamayacak görüşlerini açığa çıkararak ve eleştirerek yararlanılması gerektiği yönündeki tezi birbirinden ayırmak faydalı olacaktır.

Ekososyalizmin gelişiminde dolaylı ya da dolaysız birçok olgunun, düşünürün ve kuramın etkisi olduğu söylenebilir. Söz gelimi Sovyetler Birliği sosyalizmi eleştirisi geliştiren ve

sonraları Batı Almanya Yeşiller Partisi'ne katılan, sosyalizm ile ekoloji fikirlerini birleştirme girişiminde bulunan Rudolf Bahro, bu çabasını kısa sürede klasik Marksizm eleştirisine evirtmiştir. Barış yanlısı ve şiddet karşıtı yaklaşımları benimseyen Bahro, ekoloji üzerine düşüncelerinde tinsellik ya da maneviyat fikrini öne çıkararak üretim ilişkilerini geri planda tutar. Bu eğilimini öylesine ileri taşır ki tinsellikle mistik ve teolojik unsurlar kaçınılmaz olarak iç içe geçer. Diğer ekososyalistlerde gördüğümüz kıvılcık ile yeşili birleştirme çabasına Bahro'da da rastlarız. Ekososyalizmin gelişiminde etkisi olan diğer düşünür ise Andre Gorz olmuştur. Bu isimler dışında bu tartışmaların gelişmesine katkı sunmuş kimi isimler şunlardır: Raymond Williams, James O'Connor, Paul Burkett, Joel Kovel, Altvater, Otto Wolf, J. Bellamy Foster, Michael Löwy, Daniel Tanuro, Mary Mellor vb. Bu yazıda ise ekososyalizmin bir eleştirisi ortaya konmaya çalışılacağı için tartışma, tüm bu düşünürleri ele almak yerine ekososyalizmin temel eleştirilerini ve önermelerini ortaya koymamıza yarayacak kimi düşünürlerden hareketle sürdürülmeye çalışılacaktır.

Marx'tan Hareketle ve Marx Eleştirisi Yoluyla Ekososyalizm

Marx'ın doğa, insan ve toplum anlayışının ekolojik bir yaklaşım açısından verimli olabileceğini ileri süren, "Marx'ın dünya görüşünün derinden, daha doğrusu sistematik biçimde (terimin bugün kullanıldığı olumlu anlamında) ekolojik olduğu ve bu ekolojik perspektifin onun materyalizminden kaynaklandığı görüşünü" benimseyen John Bellamy Foster, kimi ekososyalistlerin "Yeşil kuramı Marx'a ya da Marx'ı Yeşil kurama yamamak yolundaki girişimlerini" bu ikisi arasındaki "organik bağı" kuramayacakları hasebiyle eleştirir. Düşünüğe göre, Marx'ın ekolojik açıdan özgün yaklaşımı, onun insan ile doğa arasındaki ilişkiyi metabolik

karakterde ele alması ve insanın doğaya yabancılaşmasını da “metabolik yarıma” olarak kavramsallaştırmasıdır. İlgili pasaj şöyledir: “Açıklanması gereken ya da tarihi bir sürecin sonucu olan şey, canlı ve etkin insanın doğa ile metabolik alışverişinin ve dolayısıyla doğayı mülk edinışinin doğal, inorganik koşullarıyla birliğı değil, etkin insanla bu insanın varoluşunun inorganik koşullarının birbirinden ayrılmasıdır; ve bu ayrılış tam anlamıyla ilk kez ücretli emekle sermayenin ilişkisinde kendisini ortaya koymuştur” (Grundrisse). “Devrimci bir ekolojik görüşün” geliştirilmesinde Marx’ın materyalizminin etkin bir rolü olacağını düşünen Foster’a göre, bu materyalizm sadece idealizme değil mekanikçiliğe, erekselciliğe, empirizme, agnostizme, pozitvizme karşı olarak da geliştirilmiştir.²

Foster’a göre, “daha derin bir materyalist görüş, ancak materyalizmi üretken varoluşla ilgili olduğu şekilde gerçekliğin -duyular alanını da içeren- doğal/fiziksel koşullarına ve aslında daha geniş doğal dünyaya bağlamakla mümkün olabilir. Hayat ve ölüm, yeniden-üretim, biyosfere bağımlılık gibi temel konular ancak bu yolla doğru biçimde ele alınabilir.” Yeni materyalizmin öncüllerini andıran bu yaklaşım ile Marx’ın materyalizmini ayırt edebilmek, Marx’ın doğa tarihi ile toplumlar tarihinin bir bakıma ayrı bir bakıma ise birlikte ele alınması gerektiğı yönündeki uyarısındaki kastı anlamayı gerektirir. Zira Marx’ın “değişen tarihsel gelişmelerin ve olanakların incelenmesi hiçbir biçimde doğal-fiziksel bilimin incelenmesinden ayrı olamaz” argümanını, ilkinin değişken ikincisinin ise değişmez yasalarla belirlenmesi hasebiyle toplum yasaları ile doğa yasalarını birbirinden ayırmalıyız uyarısıyla birlikte düşünmeliyiz. Ki bunların özdeş olduğu yönündeki bakış açısı sınıfsal bölünmenin ideolojik

2 John Bellamy Foster’ın düşüncelerinin gelişiminde başvurduğu iki isim Raymond Williams ve Roy Bhaskar’dır. Foster’ın düşüncelerinin gelişmesinin Marx ile ne kadar örtüştüğü sorusunun bu iki ismin aynı örtüşmeyi ne denli sağladığı ile birlikte düşünmekte ve bu yönde bir ihtiyatı korumakta yarar var.

boyutunu teşkil eder: “Bir uçta işin maddi koşullarının sermaye olarak belirmesi ve diğer uçta emek güçlerinden başka satacak hiçbir şeyleri olmayan insanların ortaya çıkması yetmez. Bunların kendilerinin gönüllü olarak satmaya zorlanmaları da yetmez. Kapitalist üretimin gelişimi içinde, eğitimleri, gelenekleri ve alışkanlıkları dolayısıyla bu üretim tarzının zorunluluklarını apaçık doğa yasalarıymış gibi gören bir işçi sınıfı oluşur” (Das Kapital 1). Benzer biçimde burjuva iktisat biliminde kâr, sınıf çıkarı, rant, ücret gibi kategorileri ve bunlar aracılığıyla üretilen karışıklıkları doğa yasasıymışçasına kabul edilmelerini eleştiren Marx, toplum yasalarının değişmez doğa yasaları gibi yorumlanmasını ve bunun toplumsal üretim ilişkilerinin bir tür “gizemleştirilmesi” yoluyla gerçekleşmesini yine ideoloji olgusuyla açıklar. İdeoloji, insanlık tarihinin “çarpıtılmış bir yorumuna ya da ondan yapılan tam bir soyutlamaya karşılık gelir” (Alman İdeolojisi). Bu çarpıtmanın bir boyutu insanlık tarihi yoluyla anlaşılabilir olguların doğa tarihinin ya da doğa yasalarının zorunlu bir görünümü olarak yorumlanmasıdır. Diğer bir çarpıtma ise tarih disiplini aracılığıyla gerçekleşmiştir: “Günümüze kadarki tüm tarih anlayışında [...] insanın doğayla ilişkisi tarihin dışına itilir ve böylece doğa ile tarih karşıtlığı üretilir. Sonuç olarak, bu tarih anlayışı taraftarları, tarihte yalnızca hükümdarların ve Devletlerin politik hamlelerini, dinsel ve her türden teorik mücadeleleri görebilmiş; ve özellikle her bir tarihsel dönemde, o dönemin yanılmasıyla paylaşmak zorunda kalmıştır” (Alman İdeolojisi).

Alman İdeolojisi’nde bahsedildiği üzere doğa tarihi ile insanlık tarihinin bağlaşıklık bir ilişki içinde ele alınması zorunluluğu doğa bilimi ile tarih bilimleri arasındaki farklılığın da gözetilmesi yoluyla anlaşılmalıdır: “[D]oğa bilimleri olmayan bütün bilimler tarih bilimleridir” (Marx). İnsanlık tarihinin doğa tarihinin bir parçası olması ilkinin yasalarının ikincisinin yasalarıyla bire bir örtüştüğü anlamına gelmez. Ne var ki bu, insanlık tarihinin ya

da toplum yasalarının nesnel olmadığı anlamına da gelmez. Toplum yasaları da tarihsel açıdan nesneldir ve tarihsel zorunluluk itibarıyla anlaşılmalıdır. Burada birbirine karıştırılmaması gereken ise doğal zorunluluk ile tarihsel zorunluluktur. Söz gelimi enerjinin korunumu, evrim, hareket yasaları, kütlelerin korunumu gibi yasalar doğa yasalarıdır. Toplumsal yasa ise -en genel anlamıyla- "toplumsal üretim süreci ve bunun yeniden üretilmesi" ve bu süreci belirleyen üretim yasaları olarak anlaşılabilir: "Toplumsal üretim süreci, hem insan yaşamının maddi varlık koşullarının üretim sürecidir, hem de özgül, tarihsel-iktisadi üretim ilişkileri içinde gerçekleşen bu üretim ilişkilerinin kendilerini ve dolayısıyla bu sürecin taşıyıcılarını, bunların maddi varlık koşullarını ve karşılıklı ilişkilerini, yani onların belirli olan iktisadi toplum biçimlerini üreten ve yeniden üreten bir süreçtir. Çünkü, toplum, iktisadi yapısı açısından ele alındığında, tam da bu üretimin taşıyıcıları ile doğa arasındaki ve taşıyıcıların kendi aralarındaki bu ilişkilerin bütünüdür. Kapitalist üretim süreci, kendisinden önceki tüm üretim süreçleri gibi, belirli maddi koşullar altında gerçekleşir; ama bu koşullar, aynı zamanda bireylerin kendi yaşamlarını yeniden üretme süreçlerinde girdikleri belirli toplumsal ilişkilerin taşıyıcılarıdır. Hem bu koşullar hem de söz konusu ilişkiler, kapitalist üretim sürecinin bir yandan ön şartları, diğer yandan da sonuçları ve eserleridir; bu üretim tarzı tarafından üretilir ve yeniden üretilirler" (Marx, Das Kapital 3).³ Hem bireyler

3 *Toplumsal üretim tarzının ve sürecinin nihai belirleyiciliği Marksizmin her şeyi iktisada ya da iktisadi ilişkilere indirmediği yönünde eleştirilere konu olsa da Marx ve Engels'in metinlerine bakıldığında bu eleştirinin hiçbir nesnel saike dayanmadığı kolaylıkla görülür: "[M]ateryalist tarih anlayışına göre, tarihteki belirleyici öge en sonunda gerçek hayattaki üretim ve yeniden üretimdir. Hiçbir zaman, ne Marx ne de ben bunun ötesinde bir şey söyledik. Bu yüzden biri tutup da bunu, iktisadi öge tek belirleyici ögedir yargısı biçiminde ters anlayacak olursa anlamsız, soyut ve saçma bir deyiş haline getirmiş olur [...] Biz kendi tarihimizi yaparız, ama her şeyden önce, çok belirgin önvarsayımlar ve koşullar altında. Bunlar arasında iktisadi olanlar nihai olarak kesin koşullardır [...] ikinci olarak, tarih kendini öyle bir yolla yapar ki, nihai sonuç her zaman, yine her biri hayatın bir yığın belli koşulları tarafından o duruma getirilmiş birçok bireysel irade arasındaki çatışmalardan doğar. Bunun için, bir bileşke -tarihsel olay- veren sayısız kesişen kuvvet, sonsuz bir kuvvet paralelkenarları dizisi söz konusudur burada" (Engels-Bloch'a mektup).*

ile toplumun hem de bunların kendilerini yeniden ürettikleri tarihsel koşulların birbiriyle zorunlu ilişkisinin materyalist tarzda ifade edilmesini hatırlayalım: “İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama onu serbestçe kendi seçtikleri parçaları bir araya getirerek değil, dolaysızca önlerinde buldukları, geçmişten devreden verili koşullarda yaparlar” (Marx, Louis Bonaparte’ın On Sekiz Brumaire’i). Bu bağlamda toplumların tarihini belirleyen ve temel itici güç olan sınıf mücadelesiyle de örnek verebiliriz: “Geçmişteki bütün toplumların tarihi, değişik çağlarda değişik biçimlere bürünen sınıf uzlaşmazlıklarının gelişiminden oluşur” (K. Manifesto). Elbette ki bu, doğa ile toplum ilişkisi söz konusu olduğunda ya da toplumların tarihini anlamaya çalışırken belli sayıda önermeden ya da değişmez ilkelerden hareketle tüm toplumsal ve tarihsel olguları açıklayabileceğimiz anlamına gelmemektedir. Kaldı ki bu kabul bizi haddizatında tarihsel ve materyalist yaklaşımdan uzaklaştıracaktır. Nihai olarak Marx’ın burada kısaca ele aldığımız “iktisadi toplumsal şekillenmenin gelişimini doğa-tarihsel bir süreç olarak kavrayışı” itibarıyla düşündüğümüzde ve ekolojik tartışma söz konusu olduğunda, Foster’ın ekoloji tartışmaları açısından kritik bir yere sahip olduğunu düşündüğü metabolizma olgusuna ya da insan ile doğa arasındaki ilişkinin metabolik karakteristiğine tarihsel boyutun dışında ya da ötesinde asli bir anlam yüklemek bu kavrayışın dışına çıkmaya neden olabilmektedir.

Foster’a göre ekolojik bakımdan Marx’a yöneltilecek eleştiriler altı başlık altında toplanabilir: “İlk olarak, Marx’ın ekolojik ifadeleri, eserinin asıl konusuyla sistematik bağlantısı olmayan ‘parlak yan deyişler’ olarak bir kenara atılır. İkincisi, bu ekolojik sezgilerin oransız biçimde erken dönem yabancılaşma eleştirisinden doğduğu, sonraki eserlerinde pek görülmediği söylenir. Üçüncüsü, Marx’ın doğanın sömürülmesini (onu değer kuramına dahil etmeyi ihmal ettiğinden) ele almakta nihai olarak başarısızlığa uğradığına ve onun yerine ‘Prometheusçu’ (teknoloji

yanlısı, ekoloji karşıtı) bir görüş benimsemiş olduğuna inanmamız istenir. Dördüncüsü, 'Prometheusçuluk' iddiasının mantıki sonucu olarak, Marx'ın bakış açısından kapitalist teknoloji ve ekonomik kalkınmanın ekolojik sınırlardan kaynaklanan tüm sorunları çözmüş olduğuna ve geleceğin ortaklaşmış üreticiler toplumunun bolluk koşulları altında varolacağına inanıldığı düşünülür. Bu yüzden, güya Marx'ın mantığını aktaran iktisatçı Alec Nove'un söylediği gibi, 'kıt kaynakların tahsisi sorununu ciddiye almaya' ya da 'ekolojik yönden bilinçli' bir sosyalizm geliştirmeye gerek kalmayacaktır. Beşincisi, Marx'ın bilim konularına ya da teknolojinin çevre üzerindeki etkilerine pek az ilgi göstermiş olduğu ve bu yüzden ekolojik konuların tahlili için gerçek bir bilimsel temele sahip olmadığı iddia edilir. Önde gelen İngiliz sosyologları Michael Redclift ve Graham Woodgate'e göre, Marx, insanın doğal çevreyle etkileşiminin toplumsal olmakla birlikte, aynı zamanda 'her yerde ve her zaman geçerli, değişmez ve toplumsal varoluşun her aşamasında ortak' olduğunu önermiştir, oysa böyle bir anlayış, '...teknolojinin rolünü ve onun çevre üzerindeki etkilerini tam anlamıyla anlayamaz.' Altıncı olarak, Marx'ın 'türcü' olduğu ve insanın hayvanlarla bağını radikal biçimde kopararak, hayvanların karşısında insanın tarafını tuttuğu söylenir" (Marx'ın Ekolojisi, Foster).

Paul Burkett de Foster gibi Marx'ın yaklaşımına dönük ekolojik eleştirileri sınıflandıracaktır: "Marx'ın doğa hakkında asla bütünlüklü bir görüş geliştirmemiş olduğu [örn. Löwy]; Marx'ın soyut emek zamanının özgül toplumsal biçiminde toplumsal zenginliği kapitalizmin temsil ettiğini ortaya koyduğu için, ekolojik bakımdan yanlışa düştüğü; zenginliğin üretiminde emeğin ve doğanın ortak katkısının göz ardı edildiği ve değerinin üretiminde toplumsal emek ile doğanın katkılarının eşitsiz biçimde temsil edilmesi; Marx'ın kapitalizmde olsun komünizmde olsun, insani gelişmenin doğanın feda edilmesi pahasına olması gerektiğine

inanması” (P. Burkett). Öyleyse Marx’a dönük eleştirilerin üretimcilik, ilerlemecilik, insanmerkezcilik, türcülük gibi olgular ekseninde geliştirildiğini söyleyebiliriz.

Bu eleştirilerin bazıları ekososyalistlerin ortaklaştığı eleştiriler olmakla birlikte bu eleştirilere cevaplar da aynı cenahtan geliştirilmeye çalışılır. Foster’a göre Marx, hem anarşist kuramlara hem de dönemin sosyalistlerine dönük eleştirilerinde teknoloji yanlılığını ve bu yolla pragmatizmi, pozitivizmi ve değerün üretilmesinde sadece emeğin göz önünde bulundurulup doğanın göz ardı edilmesini kesin biçimde eleştirir. Dahası Marx kendinden önceki materyalizmleri de köklü bir eleştiriye tabi tutar ve materyalizmi mekanikçi, erekselci, teolojik, düalist, dirimselci ve hatta atomcu nüvelerden arındırmaya girişir. Bu girişim onun materyalizmi geliştirme sürecini belirler. Marx’ın nüfus, tarım, toprak ve diğer doğal güçlerin tahrip edilmesi, aşırı üretim, kır ve kent, tarım ile sanayi arasındaki çelişki gibi olguların sömürü ve mülkiyet ilişkilerinden bağımsız ele alınamayacağı yönündeki nesnel çözümlenmesi de bu süreçle birlikte geliştirilir.

Foster, Marx’ın ekolojisi olduğu iddiasını temellendirme girişiminde metabolizma kavramına kritik rol affeder: “Marx’ın bu alandaki temel kavramsal kategorisi metabolizma kavramıdır. Almanca ‘Stoffwechsel’ kelimesi bileşenlerine ayrıldığında doğrudan, ‘metabolizma’ teriminin kavradığı biyolojik büyüme ve çürümenin yapısal süreçleri mefhumuna temel oluşturan ‘maddi alışveriş’ mefhumunu anlatır. Marx emek sürecinin analizinde, analizinin tüm sisteminin merkezine metabolizma kavramını yerleştirmiş ve emek süreci hakkındaki anlayışını ona dayandırmıştır. Bu yüzden, emek sürecini (özellik tezahürlerine karşıt olarak) genel biçiminde tanımlayışında, Marx, metabolizma kavramını insanın doğayla emek aracılığıyla kurduğu ilişkisini tanımlamak için kullanır: “Emek, her şeyden önce, insan ile doğa arasında bir ilişki, insanın onunla, kendi

eylemleri aracılığıyla kendisi ile doğa arasındaki metabolizmayı kurduğu, düzenlediği ve denetlediği bir süreçtir. İnsan, doğanın malzemeleriyle bir doğa gücü olarak karşı karşıya gelir. Doğanın malzemelerini kendi gereksinmelerine uygun bir biçime sokmak için kendi bedenine, kollarına, bacaklarına, kafasına ve ellerine ait doğal güçleri harekete geçirir. Bu hareket aracılığıyla dış doğa üzerinde eyler ve onu değiştirir ve bu yolla eş zamanlı olarak kendi öz doğasını değişikliğe uğratar [...] Bu [emek süreci] insan ile doğa arasındaki metabolik alışverişin [Stoffwechsel] evrensel koşulu, insani varoluşun doğaca dayatılmış ezeli ve ebedi koşuludur” (Das Kapital 1) (akt.Foster). Foster’a göre metabolizma kavramının sadece toplumsal değil ekolojik bir anlamı da var ve özgürlük temelde bu iki boyutu içeren metabolik ilişki yoluyla açıklanabilir. Öyleyse özgürlüğün toplumsal boyutunun yanında zorunlu diğer boyutu insan ile doğa arasındaki metabolik ilişkiyi koruyacak akılcı bir üretim tarzıdır: “Bu alandaki [doğal zorunluluk alanındaki] özgürlük, ancak toplumsallaşmış insanın, ortaklaşmış üreticilerin insanın doğayla metabolizmasını ussal bir tarzda yönettiği, bu metabolizmaya kör bir güç olarak boyun eğmek yerine onu denetim altına aldığı ve bunu en az enerji harcamasıyla ve insan doğasına en uygun ve en layık koşullarda başardığı zaman gerçekleşebilir” (Das Kapital 3).

Das Kapital’in birinci cildindeki “Büyük Ölçekli Sanayi ve Tarım” tartışmasına değinen Foster, bu tartışmanın ekolojik muhtevasına dikkat çeker: “Kapitalist üretim insanları kentlerde bir araya getirir ve kentli nüfusun giderek artan bir öncelik kazanmasına neden olur. Bunun iki sonucu vardır. Bir yandan toplumsal harekete geçirici gücünü yoğunlaştırır, öte yandan insanla yeryüzü arasındaki metabolik etkileşimi bozar, yani, insanların besin ve giyecek olarak kullandığı toprağın oluşturuç unsurlarının yeniden toprağa dönmesini önler ve böylece toprağın kalıcı verimliliğinin ebedi doğal koşulunun işleyişini engeller [...] Fakat bu metabolizmayı çevreleyen koşulları tahrip etmekle [...]

onun toplumsal üretimin düzenleyici yasası olarak ve insan soyunun tam gelişimine uygun bir biçimde sistematik yenilenmesini de zora sokar [K]apitalist tarımdaki tüm ilerlemeler yalnızca işçiyi soyma değil, aynı zamanda doğayı soyma sanatında da ilerlemedir; belirli bir zaman için toprağın verimliliğinde sağlanan her artış, bu verimliliğin daha uzun ömürlü kaynaklarının tahrip edilmesi yönünde bir ilerlemedir; kapitalist üretim bu yüzden tekniği ve üretimin sosyal süreçlerinin bütünleşme derecesini eş zamanlı olarak, ancak, bütün zenginliğin asıl kaynağını, toprağı ve işçiyi kurutmak üzere geliştirir.”⁴ Foster’a göre tüm bu değinilerde ortak olan şey; “ ‘insan ile yeryüzü arasındaki metabolik alışverişteki,’ yani, toprağı ‘sistematik biçimde yenilenmesi’ gereken oluşturucu bileşenlerinden soymak yoluyla ‘hayatın doğal yasalarınca konmuş olan toplumsal metabolizmada’ meydana gelen ‘yarılma’ merkezli kavramıdır” (Foster). Kapitalist üretim ilişkilerinin neden olduğu bu “onarılmaz yarılma”, doğayla akılcı olmayan bir ilişki biçiminin tezahürüdür. Ama temelde ilişkiyi belirleyen bu akıl-dışılık degildir. Zira kapitalist üretim ilişkilerinin mantığı bu akıldışılığı ya da kendi hareket tarzı itibarıyla geliştirilmiş ve yine kendi hareket tarzını belirleyen başka bir tür akılcılığı ya da nedenselliği üretir.

4 Marx’ın yeniden üretim sürecini ele alırken değindiği kır-kent ilişkisinin kapitalizmle birlikte dönüştüğü ve bunlar arasında yeni bir ilişki tarzının da geliştiği yönlü saptaması göz ardı edilmemelidir: “Yeniden-üretim eyleminin kendisi, yalnızca nesnel koşulları değiştirmekle kalmaz – örneğin köyü kent haline getirmek, boş toprakları tarıma açmak, vb.- üreticilerin kendilerinde yeni nitelikleri ortaya çıkararak, üretim içinde kendilerini dönüştürerek ve geliştirerek, yeni güçler ve yeni anlayışlar, yeni ilişki biçimleri, yeni gereksinimler ve yeni bir dil oluşturarak, onları da birlikte değiştirirler” (Grundrisse); “[b]üyük sanayinin en devrimci etkiyi tarım alanı üzerinde göstermesi, eski toplumun kalesi olan, ‘köylüyü’ yok etmesi ve onu ücretli işçi durumuna indirmesi ölçüsündedir. Toplumsal dönüşme ihtiyacı ve sınıflar arası çıkar çatışmaları, böylece, kırdan da şehirlerdeki düzeye yükselir. Alışkanlıkların ötesine geçemeyen ve akıl dışı tarım yöntemlerinin yerini bilimin bilinçli, teknolojik kullanımı alıyor. Tarımın da manifaktürün de çocukluk çağlarının ötesinde bir gelişme göstermelerine olanak vermeyen ve bunları bir arada tutan eski bağların kopuşu kapitalist üretim tarzıyla tamamlanır. Ama kapitalist üretim tarzı, aynı zamanda, gelecekteki yeni ve daha yüksek bir sentezin, yani tarım ve sanayinin birbirlerinden ayrı ve birbirlerine karşı bir biçimde geliştikleri sırada ulaşmış oldukları daha mükemmel biçimlerin meydana getirdiği temel üzerinde kurulacak bir tarım ve sanayi birliğinin maddi koşullarını da yaratır” (Das Kapital 1).

Foster, metabolizma kavramının kapsamını genişleterek ve bunu Marx'ın düşüncelerine uygulayarak Marx'ın ekolojisi olduğu iddiasını geliştirmeye çalışır. Ne var ki bu girişim doğal olanı tarihsel olanın önüne koşmaya engel olamamıştır. Marx ise insanlık tarihinin doğa tarihinin bir uzantısı olduğunu söylerken bunu kastetmemiştir. Foster, Marksist bir ekoloji geliştirme yönündeki çabasında büyük oranda Marx'ın metinlerine bağlı kalmakla birlikte bu bağlılığı filozofun doğa ile görüşlerine ağırlık vererek sürdürmesinin getirdiği kısmi okuma ve güncel açıdan ekolojik sorunların çözümlerine ilişkin bu kısmi okumanın yol açtığı politik ve stratejik yetersizlik göz ardı edilebilir değildir. Zira Foster'ın Marx'ın insan ile doğa arasındaki ilişkiyi metabolik karakterde düşünmesinden hareketle geliştirdiği 'ekolojik savunu' nihai olarak onun metabolizma olgusuna olduğundan fazla anlam yüklemesine, ona asal bir değer atfetmesine ve bu açıdan da ekolojik sorunların sınıfsal ve tarihsel karakterine daha az yer vermesine neden olmuştur. Diğer taraftan Marx'ın doğa anlayışının ekolojik argümanlar için öncül oluşturabileceği tezi saltık biçimde onun metinlerinin çözümlenmesine dayandırılmaz. Zira Marx bir teorisyen değildir ya da sadece teorisyen değildir. Onun ortaya koyduğu tarihsel yaklaşım, bu yaklaşımın toplumsal ve doğal boyutlarının yanındasınıfmücadelesini ve bu mücadelenin devrimci özünü ortaya koyan, yaşayan tarihin tezahürüdür. Öyleyse Marx'ın ekolojik bir yaklaşıma konu olabilecek argümanlarının olduğunu savunurken onun toplumsal sorunları sadece doğa boyutuyla ele aldığı yönlü bir sonucun yaratacağı 'natüralist' eğilimlerden de aynı ölçüde kaçınmak gerekecektir.

Doğrudan Marx'tan çıkarılabileceğimiz argümanlardan hareketle değil de genel olarak Marksist yaklaşımdan hareketle ekolojik sorunları ele alabileceğimizi ileri süren diğer ekososyalist düşünür Michael Löwy'dir. "Ekolojik olmayan her türden sosyalizmin bir çıkmaz sokak olduğu"nu ileri süren Löwy, sosyalizm

ile ekoloji arasındaki ortak noktayı ikisinde de niceliksel/değişim değeri yerine niteliksel/kullanım değerinin belirleyici olduğu bir toplumsal üretim tarzı savunusu olduğu yoluyla açıklar. Löwy'e göre, ekoloji gündemi Marksizmin 'canlanması'na neden olan bir 'meydan okuma' olarak gelişmiştir. Bu meydan okumanın birincil konusu ise üretici güçler olmuştur. Çağdaş 'meydan okuma', "Marksistlerden geleneksel 'üretici güçler' algılayışlarını eleştirel biçimde derinlemesine revizyona tabi tutmalarını ve ayrıca modern endüstriyel medeniyetin ekonomik ve teknolojik paradigmasıyla olduğu gibi doğrusal ilerleme ideolojilerinden de radikal kopuşlarını talep eder" (Ekososyalizm, Löwy). Löwy'e göre bu açıdan ekososyalizmin temel iki önermesi vardır: "İlk olarak, ileri kapitalist ülkelerin, (sermayenin, kârların, metaların) sınırsız birikim, doğal kaynakların israfı, çevrenin ileri derecede yıkımı ve gösterişçi tüketim mantığına dayanan mevcut üretim ve tüketim tarzları, kesinlikle büyük bir ekolojik krizin pençesinde bulunan gezegenin tamamına yayılmamıştır [...] İkinci olarak, her ne olursa olsun, kapitalist 'ilerlemenin' ve -bu hoyratça adaletsiz biçimi altında bile- piyasa ekonomisi üzerine kurulmuş bir medeniyetin genişliyor olması, orta vadede (her tahmin rastlantısal) doğrudan bizzat insan türünün bile devamını tehdit etmektedir" (Löwy). İlk önermede görüldüğü üzere ekososyalizmde üretim olgusu tüketim olgusuyla birlikte ele alınır. Daniel Tanuro da bu bağlamda "sosyalizmle ekolojiyi birleştirmek" önerisini geliştirir: "[B]ireyler tarafından demokratik olarak belirlenmiş (ticari yabancılaştırmadan kurtulmuş) gerçek insani ihtiyaçları karşılayan sistem" olarak sosyalizm; insan ile doğa ilişkisini ele almadaki "sığ, faydacı ve doğrusal bakış açılarından vazgeçilmesi"; "yenilenebilir enerjiler üzerine kurulmuş, kalıcı, geri dönüşebilir, yeniden kullanılabilir kullanım değerleri üretimine yönelmiş, ademimerkeziyetçi, planlı, tutumlu ve etkin bir sistemin kademeli olarak alması"; "emeğin üretkenliğinin artmasına eleştirel bir bakış yöneltilmesi" olarak formüle edilmelidir.

Löwy'nin 'projesi'ndeki sosyalizmi ekolojiyle birleştirme girişimi bu iki boyutla da sınırlı kalmayacak şekilde genişletilir: "Jorge Riechmann'ın gayet güzel dile getirdiği gibi, 'bu proje, gökkuşağının hiçbir renginden vazgeçmez: ne eşitlikçi ve antikapitalist işçi hareketlerinin kızılından, ne kadının özgürleşmesi için verilen mücadelenin morundan, ne barış için şiddet karşıtı hareketlerin beyazından, ne anarşist ve özgürlükçülerin otoriterizm karşıtı siyahından ve ne de yaşanabilir bir gezegende adil ve özgür bir insanlık için mücadelenin yeşilinden'" (Löwy). Bu açıdan "ekosozyalizmin temel ilkeleri, kökenlerini ekolojik harekette ve politik ekonominin Marksist eleştirisinde bulur" (Löwy). Bu hareketin ve eleştirinin iki temel unsuru ortak üretim ve kullanım değeridir. Bu açıdan "sosyalist ve ekolojist ütopya nesnel bir olasılıktan ibarettir" (Löwy). Tanuro'nun ekoloji ile sosyalizmi birleştirme yönündeki girişimi neticesinde geliştirdiği öneriler ise şöyle sıralanır: "1) Gerçek toplumsal ihtiyaçların talebini karşılamak; 2) Emek süresini azaltıp gereksiz, zararlı üretimleri ve taşımacılığın büyük bir bölümünü kaldırarak küresel maddi üretimi azaltmak; 3) Enerji verimliliğini radikal bir şekilde artırmak ve maliyetlerinden bağımsız olarak tamamıyla yenilenebilir enerjilere geçmek; 4) Dönüşümün demokratik bir şekilde gerçekleşmesi için üretilen yani tüketilen için kolektif sorumluluğun politik ve kültürel koşullarını yaratmak." Bu önerilerin nasıl gerçekleşeceği sorusuna dönük cevaplar ise "barışçıl, demokratik, katılımcı, çoğulcu" yolların denenmesi olarak formüle edilmiştir.

Ekosozyalistlerin ve genel olarak ekoloji kuramcılarının Marx'a dönük eleştirilerine Foster aracılığıyla değinmiştik. Löwy ise Foster'ın aksine bu eleştirilere önemli ölçüde katılır. Löwy'e göre, ilerlemecilik ve üretimcilik Marx ve Engels'te ilkesel düzeyde benimsenmiştir: "Marx ve Engels'te bütünsel bir ekolojik perspektif eksiktir" (Löwy). Kuşkusuz ki Marx ve Engels'in yaşadığı tarihsel koşullar dikkate alındığında bahsi geçen tarzda ve kapsamda bir perspektifin bu iki düşünürde

aranması gerçek-dışı ya da beyhude bir beklentidir. Bununla birlikte Foster'ın da ortaya koyduğu gibi, bu beyhudelik ekolojik bir perspektifin geliştirilmesinde Marx ve Engels'in kritik katkılarının olabileceği bir doğa, toplum ve tarih anlayışı olmadığı anlamına da gelmez. Löwy, geleneksel Marksizm'de bu yönde bir kırılmaya neden olan Marksistlerden birinin ise Walter Benjamin olduğunu söyler: "Benjamin, evrimci halk Marksizmi'nin tersine, devrimi ekonomik ve teknik ilerlemenin (ya da "güçler ve üretim ilişkileri arasındaki çelişki") 'doğal' ya da 'kaçınılmaz' sonucu olarak değil, ama felakete götüren tarihsel bir evrimin kesintiye uğraması olarak algılar. 'Acil fren' olarak devrim alegorisi bu pasajda telkin edilmiştir" ve "onun gözünde doğayla gelecekteki bir barışma sözünü veren düşünür ütöpik sosyalist Charles Fourier'dir" (Löwy). Löwy, Benjamin'in Fourier'e dönüşünü onu Marksizm ile karşı karşıya getirmek değil onunla yakınlaştırmak yönünde olduğunu ileri sürer.⁵ Zira ona göre, "gelecekte insan ile doğanın barışması" fikri önce Fourier'de geliştirilmiştir. Ne var ki ütöpik sosyalistlerle -her ne kadar kendi öğretilerinin öncüleri olarak kabul etseler de- Marx ve Engels'in ortaya koyduğu insan ve doğa ilişkisinin tarihsel görünümü birbirinden oldukça farklı olmakla birlikte bu yönde bir araştırmada ortaya çıkardıkları sonuçlar da taban tabana zıt argümanlar içermektedir. Löwy'nin geleneksel Marksizme Benjamin aracılığıyla gerçekleştirdiği "ilerlemeciliğe" dönük bu meydan okuması ekososyalizmin ütopyacı boyutunu temsil eder ve bu açıdan Benjamin'e dönük bu övgü tesadüfi değildir. Bu ütopyacılık kaçınılmaz biçimde Löwy'yi etik tartışmaya götürür. Düşünüre göre ekososyalist etik "toplumsal bir etikdir. Ne bireyleri suçlamayı ne de çileciliği ya da kendi kendini sınırlamayı yüceltmeyi hedefler" (Löwy). Ekososyalizm kuramının gelişiminde katkısı olan düşünürlerin bir kısmında görülen bu ütopyacı

5 *Klasik Marksizm'den farklılaşmanın temel boyutlarından birini temsil eden ve Benjamin'in konumunu da anlayabileceğimiz Batı Marksizmi'nin gelişim koşullarını ve ortaya koyduğu eğilimleri, bunların klasik Marksizm ile farklılığını anlamak için Perry Anderson'un Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler kitabına bakılabilir.*

yaklaşım bu kuramın geleneksel Marksizm'den ayrıldığı temel uğraklardan biridir. Zira ekolojik sorunları ele alırken tarihsel bir bakış açısından ve buna bağlı olarak tarihsel ilişki ve süreçlerden ziyade eşitlik, ortaklık, sorumluluk, gerçek ihtiyaçlar, etik gibi olguları öncül olarak kabul ettiğinizde ütopyacılığa ya da başka tür bir idealizme sapmak işten bile değildir.⁶

Engels, ütopyacı Saint Simon, Charles Fourier ve Robert Owen'ın ortak yanını şöyle tasvir eder: "Tarihsel olarak artık ortaya çıkmış olan proletaryanın çıkarlarını temsil etmemeleriydi. Aydınlanmacılar gibi onlar da, önce belli bir sınıfın değil de aynı anda tüm insanlığın kurtulmasını istiyorlardı. Onlar da aklın ve ebedi adaletin egemenliğini hedefliyorlardı" (Ütopyadan Bilime Sosyalizm, Engels). Yine Engels ve Marx, Komünist Manifesto'da eleştirel ütopyacı sosyalizmi gerici bulduklarını ve onların "genel bir çilecilik ve kaba bir eşitçilik telkin ettiği"ni söyleyerek eleştirir. Aslında genel olarak söylediklerinden hareketle ütopyacılığın küçük burjuva ideolojisi olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira Lenin ütopyacılığı bu sıfatla anar ve bunun nedenlerini şöyle açıklar: "[i]lk sosyalizm ütopyacı sosyalizmdi [...] Ama ütopyacı sosyalizm, gerçek çözüme işaret edemiyordu. Kapitalizmdeki ücretli köleliğin gerçek niteliğini açıklayamıyor, kapitalist gelişimin yasalarını ortaya koyamıyor, ya da hangi toplumsal gücün yeni bir toplum yaratabileceğini gösteremiyordu" (Lenin). Bu sosyalistler Engels'in ve Lenin'in bahsettiği nedenler dolayısıyla ve küçük burjuva düşünüş

6 *Aslına bakılırsa ekososyalist düşünürlerin de katıldığı ve Marx'ın ilerlemeci ve akılcı olduğu, üretici güçlerin gelişimini olumladığı, insan odaklı düşündüğü, determinist bakış açısına sahip olduğu yönündeki eleştiriler diyalektik bir yöntemle ve Marx'ın gerçekten de bunlara bir bakıma sahip olduğu argümanıya bile çürütülebilir. Zira Marx şu deyimı sıkça kullanır: hangi bakımdan? Biz de Marx'ın düşüncesine hangi bakımdan bu sıfatların ve eleştirilerin atfedebileceği sorulduğunda; "evet Marx tarihsel ve belli üretim ilişkileri söz konusu olduğunda onun düşüncesine atfedilen bu sıfatları kabul edecektir, ama bir eleştiri olarak değil bu kabulün hangi bakımdan yani tarihsel hakikatler bakımından olacağı belirleyicidir" diyebiliriz. Bu noktadan hareketle ekososyalistlerin önemli bir kısmının "Marx'a rağmen Marksist" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.*

tarzıyla “kendilerini sınıf çelişkisinin üzerinde zannederler” (Lenin). Ekosozyalizmin gelişiminde kimi ütopyacı unsurların dolaylı ya da dolaysız etkisine tekrar döneceğiz. Ki bu etki ekosozyalizmdeki etik tartışmalar aracılığıyla da gün yüzüne çıkarılabilir.

Löwy, ekosozyalizmin etik bir boyutu olmasından ziyade etik bir öncülü olduğunu ve bu etiğin de kötünün ortadan kaldırılmasıyla koşullu bir etik olduğunu vurgularken Marx'ın ahlaki değerlerin kuruluşuyla ilgili ortaya koyduğu tarihsel-toplumsal saikleri göz ardı eder: “[E]kosozyalizm, kelimenin etimolojik anlamıyla radikal bir etikdir: kötünün köküne inmeyi öneren bir etik” (Löwy). Ne var ki ortaya koyduğu ekolojinin sosyalist muhtevasından kuşku duymadığını -Ernest Friedrich Schumacher eleştirisini de içeren- ekoloji kuramlarıyla ortaya koyduğu mesafe aracılığıyla belirginleştirmeye gayret eder. Mesafelendiği bu ekolojileri şöyle sınıflandırır: “a) bir tür ‘Kopernikçi devrim’ önerme yeteneğinde olan ve insanı doğanın efendisi ve de sahibi konumundan alaşağı eden derin ekoloji [...] (Arne Naess) derin ekoloji her türden sosyalist perspektifi reddeder; b) Anarko-ekolojist Murray Bookchin tarafından sistematize edilen ve onun ‘özgürlükçü belediyeciliği’, ekolojik krizin sorumlusunu -sermaye değil de- mevcut haliyle hiyerarşide görme hatasına düşen toplumsal ekoloji; c) -‘vahşi’ ve ‘doğal’ içgüdüsel tarafının ataerkilliği reddedilmiş- kadınlar ve doğa üzerindeki egemenliğin ortak kökenini göstermesiyle esas katkısı ortaya çıkan eko-feminizm; ancak bu, antikapitalist bir eko-feminist duyarlılık ve ‘sonsuz dişil’in doğaya yakınlığını özdeşleştirme eğilimi tarafından bölünmüş olan heterojen bir bakımdır” (Löwy). Kuşkusuz ki yeni geliştirilmeye çalışılan argümanları sadece onu olumsuzlayan argümanları -bir tür negatif tavırla- serimleyerek temellendiremeyeceğimiz aşikar, ki Löwy de bu eksikliği gidermek için eleştirdiği ‘geleneksel’ sosyalizme alternatif bir sosyalizm tasavvuru geliştirir: “Ekosozyalizm kullanım değerinin -yani ürünlerin niteliksel boyutu, insana yararlılığı, güzelliği, duyarlı,

somut ya da tinsel yanlarının- hakimiyeti, üretim araçlarının ortak mülkiyeti, emekçilerin özgür birliği (Marx'ın ünlü formülü) ve eko-merkezci bir yaşam tarzı üzerine kurulu bir projedir. Eko-merkezci deyimle anlatılmak istenen şey, insanlar dışındaki bir 'çevrenin' merkeziliği değil, toplumu doğayla etkileşim bağlarına dahil eden, bütünleşmiş eko-sistemlerdir. Sınırlarını eleştirmekle birlikte Marx'ta kendini bulur ve bazı istisnalar dışında (Rosa Luxemburg, William Morris'e Walter Benjamin'i de eklemek isterim) sosyalist geleneğin ekolojik duyarlılığının eksikliğini tartışmaya açar" (Ekososyalizm). Anılan son iki düşünürün ütopya yazınında ve tartışmalarında sıkça anılması tesadüf olmasa gerek! Löwy'nin 'ortak bir üretim ve dağıtım' projesi ve bir paradigma olarak da nitelendiği ekososyalizminin daha somut yönlerini ise onun Joel Kovel ile hazırladığı metinlerde görürüz.

Komünist Manifesto'ya Karşı Ekososyalist Manifesto

Ekososyalistlerin Marksizme dönük eleştirilerinde ortaklaştıkları noktalardan biri devlet sorunsalıdır. Joel Kovel ve Michael Löwy, geçmişteki sosyalizm deneyimlerindeki siyasal iktidar mücadelesini demokrasiden bir sapma olarak nitelendirir. Kovel ve Löwy'e göre, 'önceki sosyalizmlerin gerçekleştirilmesi olarak ekososyalizm'in bu sosyalizmlerle ortak yanı ise şudur: "Sermayenin geçmiş emeğin somutlaşmış hali olduğu anlayışına dayanır ve kendisini bütün üreticilerin özgür gelişimine ya da başka bir deyişle, üreticilerin üretim araçlarından ayrılmasını tersine çevirmeye dayandırır." Ama yazarlara göre, mevcut sosyalizmler böylesi bir amaçtan sapma gösterdikleri için kötü etkiler üretmişlerdir: "(en önemlisi, kapitalist üretimcilik doğrultusundaki bir rekabetle beraber içerideki demokrasinin reddi) ve nihai olarak bu toplumların çöküşüne ve doğal çevrelerinin tahrip olmasına yol açmıştır" (Ekososyalist Bir Manifesto). Dolayısıyla ekososyalizmi önceki sosyalizmlerden ayıracak unsurlardan ikisi öncekilerin

sahip olduğu bürokratik biçimlere sahip olmaması ve sınırsız büyüme fikrini içermiyor olmasıdır. Bu ikisinin ve kapitalist üretim ilişkilerinin üretim ve tüketimle ilgili ortaya çıkardığı diğer sorunları aşmanın temel yolunu kullanım değerinin değişim değerine ikame edildiği bir üretim biçimini tesis etmek olduğunu düşünen Kovel ve Löwy, temel niteliğini bu ikamenin oluşturduğu ekolojik üretim biçimini “ortak ve özgür üreticilerden” oluşan demokratik bir toplum tasarısı olarak niteler. Bu tasarısı ise, farklı toplumsal kesimlerin enternasyonal birliği yoluyla geliştirilmelidir: “Tasarımız mevcut düzen için yeterli ve gerekli bir dönüşümün mantığını geliştirmek ve bu amaca yönelik ara adımları geliştirmeye başlamaktır. Bu imkanlar üzerine daha derinlemesine düşünmek ve aynı zamanda bizimle benzer kaygıları paylaşanlarla birlikte faaliyet yürütmeye başlamak için bunu yapıyoruz. Eğer bu savların bir değeri varsa, benzer düşüncelerin ve bu düşünceleri hayata geçirecek pratiklerin tüm dünya yüzeyindeki sayısız yerde birbirleriyle uyum içinde filizlenmesi gerekir. Ekosozyalizm ya enternasyonal ve evrensel olacaktır ya da hiç olmayacaktır” (EBM). Toplumsal ilişkileri enternasyonal düzeyde belirleyen etkenler nelerdir ki bu etkenleri toplumsal yaşamın ekolojik açıdan yeniden kuruluşu ve üretimini tesis edebilmek yönünde belirleyebilelim? Ekosozyalistlere göre bu etkenler toplumsal üretim ilişkileri temelinde düşünölmelidir ve bu açıdan onların yaklaşımı ilk bakışta Marksizm’in temel önermeleri ile örtüşüyor gibidir. Ne var ki yukarıda onların da ifade ettiği eleştiriler Marksizm’in temel önermelerini geliştirmek ya da bu önermelerin eksiklerini gidermek yönünde değil -yazının sonunda ele alınacak nedenlerden hareketle söyleyebiliriz ki- bunları hükümsüz kılmak yönünde olmuştur. Bu eleştirileri sona bırakmakla birlikte Manifesto ile birlikte ele alındığında ekosozyalizmin daha iyi anlaşılmasına kaynaklık edebilecek başka bir metne daha bakalım.

2012'de Fransız Sol Parti'nin düzenlediği ekososyalizm konferansındaki tartışmalar neticesinde yayınlanan "Ekososyalizm Üzerine 18 Tez" başlıklı metin de hem şimdiye değin ekososyalizmi ele alırken geliştirilmiş olan eleştirilerin hem de bu yönde ileri sürülmüş önerilerin önemli bir kısmını ifade ediyor. Liberalizmin ve yeşil kapitalizmin reddini içeren metinde "somut ve radikal bir alternatif", "bir kamu yararı paradigması" olarak tanımlanan ekososyalizm, "küresel politik teori", "solda yeni bir politik sentez" olarak da nitelendiriliyor. Kapitalizmin ve "üretimci mantığın" eleştirisini öne çıkaran metin, bu olguların nedenlerini ve alternatiflerini şöyle formüle ediyor: "Bu sistemin gerçek faillerine parmağımızı doğrultuyoruz: küresel finans oligarşisi, demokratik kontrolden yoksun çokuluslu lobilere bağlı olan hükümetler, 'serbest ve müdahaleye kapalı' rekabet ideologları, yeşil kapitalizm ve serbest ticaret. Diğer yandan, ekososyalizm, krizin üstesinden gelmenin ve insan yararını bir öncelik olarak yerleştirmenin alternatifidir: Zenginliğin vakit geçirmeden paylaşılması, gerçek ihtiyaçlara ve ölçülü bir tüketime dayanan yeni bir ekonomi kurulması, iklimin, ekosistemin ve biyoçeşitliliğinin korunması." Böylesi bir "çevreci paradigma demokrasiyi, sosyal eşitliği, sekülerliği ve feminizmi gerektirir." Diğer bir niteliği ise küresel düzeyde bir politika olmasıdır. Metindeki küresellik vurgusu diğer toplumsal mücadeleler ile çevre mücadelelerini belli bir program etrafında toplayan ve yurttaş devrimi olarak da ifade edilen ekososyalist devrim fikrini öne çıkararak somutlaştırılmaya çalışılıyor. Bu açıdan ekososyalizm yeni bir sosyalizm paradigması ya da metinde geçtiği hâliyle "sosyalizmin yenilenmesi" olarak tanımlanıyor. Bu yenilenme temelde "üretim ve değiş-tokuş sisteminin ama aynı zamanda üretim ve tüketim modellerinin içeriğinin de yeniden değerlendirilmesi" olması açısından "yeni bir ilerleme modeli" olarak karakterize ediliyor.

Ekosozyalizmin ideolojik yöneliminin sürdürülebilirlik ve kalkınma söylemine dayanan yeşil kapitalizm karşıtlığı üzerinden ortaya koyan metinde sosyal demokrasi öğretisinin de karşısında yer alındığına işaret ediliyor. Ekosozyalizmin ise daha kapsamlı ve daha köklü bir yaklaşıma sahip olduğu ileri sürülüyor: “Bizim ekolojimiz, çevre sorunlarını sistematik olarak ekonomik sistemin eleştirisiyle ve toplumsal mücadelelerle ilişkilendirerek ve tüm dünya vatandaşlarını dahil ederek ele alır.” Klasik sosyalizmin genel olarak kabul gördüğü sınıf perspektifinin ve onun ideolojisinin yerinden edildiği ekosozyalizm benzer bir yerinden etmeyi politik ekonomiye uyguluyor ve ekosozyalizme özgü politik ekonomiğinin ilkelerini ise şöyle formüle ediyor: “Kolektif kararların gerçek ihtiyaçların karşılanması tarafından yönlendirilmesi” olarak “ekonomiyi insan ihtiyaçlarının hizmetine sunmak”; “üretim araçlarının toplumsal mülkiyetini ve toplumsal bir ekonomi için özyönetim ve kooperatifler üzerinden gelişimi”, “bankacılık ve kredi alanlarında, kamu politikasının araçları olarak gördüğümüz mali bağımsızlığı ve kamulaştırma” ve “‘daha az ve daha iyi çalışma, herkes için iş diyerek’ çalışma zamanını ciddi bir şekilde düşürme yolunda” “geleneksel düşünce kalıplarıyla ipleri koparmak”; “ekonomik faaliyetlerin yer değiştirmesi (relocation), ekolojik biçimde yeniden endüstrileşme (re-industrialization), endüstriyel faaliyetlerin yeniden yapılandırılması (re-structuring) ve işin yeniden dağıtımı (redistribution)” bakımından “farklı şekilde üretmek”; “ekolojik borcumuzu kademeli olarak ortadan kaldırarak insanlığa ve içinde yaşadığı ekosisteme olan sorumluluğumuzu tesis etmeyi amaçlayan” ‘yeşil ilkeyi’ politik pusula olarak kabul etmek. Ekosozyalizmdeki sosyalizmin sınıf, ideoloji, politik ekonomi perspektifinin bu köklü dönüşümü dahası reddi kaçınılmaz biçimde yani nedensellik gereği devrim fikrini de dönüştürüyor.

Ekososyalizm üzerine yazılan tezlerden çıkan ekososyalist devrim, "tüm direnmeyi sürdürenlerle birlikte toplumsal mücadeleler ve çevre mücadelelerinde bir duruş ve program önerilerini harmanlar. Bu kuruluşun içinde yer alacak yurttaşlar şunlar gibi bir dizi pratik deneyimin ve alternatiflerin gelişmesinde rol oynarlar: yerel dağıtım ağları, küçük ölçekli köylü tarımının sürdürülmesi için kooperatifler, kırsal gıda ürünü çiftçiliğine destek, tarıma elverişli arazilerin kentleşmesine karşı faaliyetler, değişim kenti (transition town) ağları, şirketlerin çalışanların kontrolüne geçmesi, yerel takas sistemi, mevduatları sorumlu biçimde değerlendiren tasarruf sistemleriyle yerel para birimleri, kolektif ev ve araba kullanımı. Reklamcılık karşıtı eylem ve boş mesken işgalleri gibi şiddetsiz sivil itaatsizlik eylemlerinde aktiftirler." İşte böylesi bir devrim 'yurttaşlar devrimi' ya da 'halk devrimi' olabilir. Bir boyutu 'devrimci ütopyacılık' olarak addedilen ekososyalist devrim, kamucu, demokratik, kurucu meclisler aracılığıyla yönetilen müştereklerin kamusal yönetimi gibi koşulları içerir. Dolayısıyla bu sosyalizm komünizme geçişi içeren bir sosyalizm değildir. Zira tüm bu amaçları gerçekleştirecek failler "devlet, yerel yönetimler ve sendikalar, dernekler ve tüketici birlikleri ve bu müştereklerden faydalanan vatandaşlar arasındaki çalışma ilişkileri" olarak tayin edilir. Böylece "halk devriminin gayesi olarak ekososyalist proje"nin gerçekleşmesi de demokratik yollarla sağlanmalıdır ve Marksist sosyalizmdeki proletarya egemenliği yerine de halk egemenliği geçmelidir. Geleneksel sosyalizmle ekososyalizm arasındaki bu köklü ayrım dahası karşıtlık son tezde daha da açık hâle gelir: "Her yerde ve her konuda, kamusal çıkarın nerede yattığını belirlemek amacıyla her kadın ve erkeğin inisiyatifini geri alması bizim 'halk devrimi' dediğimiz şeydir. Bu bir devrimdir; çünkü mülkiyet biçimlerini, kurumsallaşmış sistemi, toplumu ve ekonomiyi düzenleyen yasal, sosyal ve çevresel standartlar hiyerarşisini değiştirmeyi hedefler. Dahası, bu bir halk devrimidir; çünkü her insanı belli bir toplum kesiminin çıkarı

için değil, tüm insanların iyiliği için güçlendirmeyi hedeflerken kurumsal yapılar sağlayıp politik çoğulculuk çerçevesinde küresel oy verme hakkını savunur. Bizler, çaresizlik ve öfkenin nefrete dönmesini reddediyoruz. Ne aydınlanmış bir öncülük, ne yeşil bir diktatörlük ne de insan-merkezli bir dar görüşlülük bizim istediğimiz; aksine biz halkların devriminin demokratik yolunu destekliyoruz." Geleneksel sosyalizm ile bu farklılığın ya da karşıtlığın kimi ekososyalizm yaklaşımlarında örtük olarak bulunduğunu kimilerinde ise doğrudan ifade edildiğini görüyoruz. Metnin sonunda bu farklılık ya da karşıtlıkları tartışacağız; ama bu tartışmaya geçmeden önce ekososyalizme feminizm cephesinden geliştirilen katkılara ve önerilere örnek olması açısından Mary Mellor'un yaklaşımına kısaca bakalım.

Mor ve Yeşil Sosyalizm

Mary Mellor, çevre ve feminist hareketleri sosyalizm fikrinde birleştirme girişiminde bulunurken birçok çevre ve feminist hareketin liberal ya da anarşist hatta seyrettiğini vurgular. Diğer ekososyalistler gibi Derin Ekoloji benzeri yaklaşımları ve bu tarz yaklaşımların "kendine yeterli" ve ilk toplumlara geri dönüş gibi önerilerini gerçek dışı bulur. Bununla birlikte önemli ölçüde anarşizmden etkilenmiş ekoloji yaklaşımlarının sorunu tahakküm ve hiyerarşi karşıtlığı olarak tayin etmesini ve buna karşılık 'komüncülüğün', kooperatifçiliğin, ademimerkeziyetçiliğin öne çıkarılmasını; ağırlıklı olarak "toplumsal adalet" fikrine dayanan Yeşil Parti programlarını; cinsiyetçiliği kadın ile erkek arasındaki güç ilişkileri aracılığıyla değil de "dişil değerler" ile açıklamaya girişen feminist hareket ve kuramları; maddi değerler yerine tinsel değerleri koyarak sorunun bu tinsel değerlerin gelişimine bağlı olarak çözülebileceğini düşünen "yeşil tinselciliği" eleştirir.

Mellor'a göre, 'yeşil hareket' liberal, anarşist, muhafazakâr, feminist ya da sosyalist olmak üzere çok farklı eğilimleri içermektedir: "Radikaller romantik muhafazakârlar, devrimci sosyalistler, anarşistler ve ekofeministlerden oluşurken, reformistleri oluşturan piyasa liberalleri, refah sistemi liberalleri ve demokratik sosyalistlerdir." Hatta zaman zaman aşırı sağ ya da ırkçıların da "yeşil fikirleri benimseyebildiği"ni söyleyebiliriz (Mellor, Sınırları Yıkamak). Bu son yaklaşım -özellikle Nazi dönemine vurgu ile ya da derin ekolojistlere dönük eleştirilerde- ekofaşizm olgusu olarak da kuramsallaştırılmıştır. Mellor, bir yandan Marksist bir çizginin önemine vurgu yaparken diğer yandan Marx'ın üretim ve ekonomi olgularını kapitalist mülkiyet ilişkilerindeki üretim ve ekonomi olgularından farklı ele almadığını, dahası emek söz konusu olduğunda doğanın ve kadının emeğinin göz ardı edildiğini savlar. Ne var ki Mellor'un iddia ettiğinin aksine ve yukarıda da ele alındığı üzere Marx, doğadan "insani varoluşun temeli olarak" bahseder ve bu açıdan "[e]mek her türlü servetin kaynağı değildir. Tabiat da, emek kadar, (hakiki servet olduğunda şüphe bulunmayan) kullanım-değerlerinin kaynağıdır. Zaten emeğin kendisi de tabii kuvvetin, insanın işgücünün ifadesinden başka bir şey değildir" (Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, Marx). Ne var ki emek -ve tabii ki artı değer- söz konusu olduğunda onu oluşturan bu iki temel boyut birlikte düşünülmeli. Bu boyutlardan birinin ihlali emeğin nesnel yolla ele alınmasında engel teşkil edecektir. Emek nihai olarak doğal güç olsa da o, güç ilişkilerinin toplumsal karakteri itibarıyla ve bu açıdan da bu ilişkilerin tarihsel gelişimi yoluyla anlaşılmalıdır.⁷

7 *Marx bu ilişkinin toplumsal karakterinin ilk bakışta anlaşılamayacağını ve bunun için emek ile meta arasındaki ilişkinin toplumsal biçiminin anlaşılması gerektiğini söyler:*

"[M]eta biçimini alır almaz, emek ürününün anlaşılmasız bir karakter kazanması nereden kaynaklanıyor? Açık şekilde, bu biçimin kendisinden. İnsan emeklerinin eşitliği, emek ürünlerinin aynı değer nesnelliklerinin maddi biçimini alır; insan emek gücünün harcadığı süre boyunca harcanmasının ölçüsü, emek ürünlerinin değer büyüklüğü biçimini alır; ve son olarak, üreticiler tarafından harcanan emeklerin toplumsal ka-

Mevcut çevre hareketlerinin ağırlıklı olarak liberal ve anarşist eğilimler arasında gidip gelmesine karşın Mellor, çevre hareketinin sosyalizmden, sosyalizmin ise feminizmden ayrılamayacağını göstermeye çalışır. Dolayısıyla sosyalizm fikrini çevre ve kadın sorunu ile genişletmeye girişir. "Feminist, yeşil bir sosyalizm" anlayışını geliştirmeye çalışan Mellor, geleceğe dönük bir perspektifin temelde "kadın ve doğal dünyadan" başlaması gerektiğini ileri sürer. Çevre sorunlarının biri felaketçi diğeri iyimser olmak üzere -Daniel Tanuro'nun felaketçilik ve şüphecilik olarak ifade ettiği- iki ele alış tarzına gönderme yapan Mellor'a göre, feminizm ile ekoloji arasındaki bağı "eski bir çağın yaşam tarzına duyulan özlem" yoluyla ele alan yaklaşımlara ve "yerelden globale kadar her düzeyde toplumun insan tarafından bilinçli biçimde kurulması gerekliliğinden yana olarak, 'doğal' bir topluluk fikrine" katılmadığını ileri sürer. Bu yöndeki ekolojik ve feminist kuramların sosyalizmden ziyade anarşist fikirlerle örüldüğünü düşünen Mellor, kendi yaklaşımını "feminist, yeşil ve sosyalist" niteliklere sahip ekososyalizm olarak tanımlar.

Her ne kadar yaklaşımının esas boyutunu sosyalizm fikriyle geliştirmeye çalışsa da Mellor, -Kovel ve Löwy gibi- "devlet sosyalizmi" fikrine mesafeli olduğunu ifade eder. Kuşkusuz ki genel olarak düşünüldüğünde bu mesafe sınıf mücadelesinin siyasal iktidar boyutuyla kurulan bir mesafedir: "Yeşiller, kolektif yönetimi öngören devlet sosyalizmi yaklaşımına güvenmemekte sonuna kadar haklıdırlar. Yeşillere göre, devlet-sosyalizmi, çalıştığı modern toplumun yıkıcı, merkezi ve bürokratik özelliklerini paylaşmaktadır" (Mellor). Bilindiği üzere Marksist-Leninist sınıf

rakterinin ortaya çıkmasına aracılık eden üreticiler arası ilişkiler, emek ürünlerinin toplumsal bir ilişkisi biçimini alır.

Demek ki, meta biçiminin esrarlı bir şey oluşunun nedeni, basitçe, insanlara, kendi emeklerinin toplumsal niteliğini, emek ürünlerinin nesnel nitelikleri olarak, bu şeylerin toplumsal doğal özellikleri olarak yansıtması ve dolayısıyla, üreticilerle toplam emek arasındaki toplumsal ilişkiyi de, şeyler arasındaki, üreticilerin dışında var olan bir toplumsal ilişki olarak göstermesidir" (Das Kapital, Marx).

ve sınıf mücadelesi kuramında proletaryanın siyasal iktidar mücadelesinin zorunluluğu tarihsel saiklerle açıklanır. Bu saikler ortadan kalkmadan mücadelenin bu yöndeki boyutunun geçersizliğini ileri sürmek tarih-dışı bir bakış açısı olacaktır. Tarih-dışı bir bakış açısı ise Marksizm'in doğasıyla çelişiktir.

Mellor'un yeşil ve feminist bir sosyalizm fikrini geliştirirken ortaya koyduğu ve diğer ekososyalist yaklaşımlarda da tanık olduğumuz bir başka sorun -kuşkusuz ki düşünürün toplumsal çelişkileri belirleyen temel çelişkinin sınıf çelişkisi olduğu olgusunu göz ardı etmesine bağlı olarak- toplumsal çelişkilerin ortadan kaldırılmasında işçi sınıfının öncü rolüyle ilgilidir: "Feminist, yeşil bir sosyalizmin görevi, erkeklerin çıkar ve deneyimleri üzerine inşa edilmiş bir dünyadan, erkek deneyiminin egemen olduğu bir dünyadan kadınların çıkar ve deneyimleri üzerine inşa edilmiş bir dünyaya, kadın deneyiminin egemen olduğu bir dünyaya yöneltmektir" (Mellor). Mellor, "toplumun patriyarkal temelde bölünmesi" olgusunu sınıf çelişkisine, erkek egemenliği sınıf egemenliğine ikame eder. Böylelikle nedenler ve sonuçlar yer değiştirmiş olur -Marx'ın neden ve sonuçlar arasında böylesi bir tersine okumaya 'gerçekliğin çarpıtılması' olarak ideolojiden bahsederken değindiğini biliyoruz-: "kadın (doğa, bakıp büyütme, özel aile dünyası) ile erkek (kamusal, kültür, egemenlik ve denetim) biçiminde bölünmesi benim savduğum gibi bugün de erkeklerin insan toplumundaki yıkıcılıklarının temel kaynağını oluşturmaktadır" (Mellor). Yukarıda da değindiğimiz üzere Mellor sosyalizmi sadece feminizmle terkip etme çabasıyla sınırlı kalmaz: "[Y]eşil bir sosyalizm [...] feministtir, çünkü kadınların yaşam üreten ve yaşamın sürekliliğini sağlayan çalışmalarını tanımakta ve erkeklerin yıkıcı kurumlardaki egemenliğine dikkat çekmektedir. Bu sosyalizm yeşildir; çünkü insanlığın gereksinimleri ile gezegenin bunların sürekliliğini sağlama yeteneği arasında yeni bir denge kurmak için global çapta düşünüp harekete geçmemiz

gerekmektedir. Bu sosyalizm sosyalisttir; çünkü dünyadaki bütün insanların toplumsal bakımdan adil ve eşit bir toplulukta yaşama hakları olduğunu tanımaktadır” (Mellor).

Çevre, feminizm ve adalet mücadelesi gibi çağdaş toplumsal hareketlerin farklı görünümelerini harmanlama çabası ekososyalizmin karakteristiğidir ve bu açıdan sınıf mücadelesi yerine toplumun farklı kesimlerinin en geniş ve kitlesel ittifakı fikri bu çabanın neticelerinden biri olmuştur. Değişimin “erkeklerden kadınlara, zenginlerden yoksullara, Kuzey’den Güney’e, doğanın sömürülmesinden doğanın hizmetkarlığına” doğru seyretmesi gerektiğini düşünen Mellor da diğer birçok ekososyalist kuramda görüldüğü üzere Marksist sosyalist yaklaşımın kimi yönlerini diğer yönlerinden ayırma yoluyla bunlardan yararlanarak kimi yönlerini tahrif ederek kimi yönlerini ise görmezden gelerek hareket eder. Bilhassa kadın sorunu ya da cinsiyetçilik konusunda Marksizm’in yetersiz kaldığı ya da Marksizm’de bu sorunların görmezden gelindiği, şiddet ve iktidar sorununun Marksizm açısından idealize edildiği vb. eleştirilere ancak Marksizm içinden yanıt aranabilir. Ama sosyalizm fikrinin gelişimi ya da yeniden üretilmesinin yolunun şimdiye değin ele alınan yaklaşımlarda görüldüğü üzere ona -mor, yeşil, siyah, beyaz vb.- yeni sıfatlar atfetmekle değil; onu ancak gerçekleştirmek yoluyla aşmakla ve yeniden üretmekle, kuşkusuz ki bunu gerçek tarihsel sorunları ve ayrımları dikkate alarak ve bu yönde tartışmalar geliştirmekle mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Marx ve Engels’in geliştirdiği ve Lenin’in gerçekleştirerek yeniden ürettiği Marksist materyalist yaklaşıma göre, önsel olan gerçek toplumsal ilişkiler ve bunları belirleyen tarihsel yasalardır. Böylesi bir yaklaşımda zaten sosyalizm mücadelesinde kadınlarla, çevreyle, göçmenlerle, çocuklarla, savaşla vb. ilgili sorunlara kayıtsız kalınamayacağı gibi çözümün sorunların nedenini nesnel olarak tayin etmek ve bu nedenleri ortadan kaldırmakla mümkün olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. İdeolojik, politik ya da ekonomik

vb. hangi bağlamda olursa olsun toplumsal sorunlara kayıtsız kalmak Marksizm'in özüne aykırıdır. Ne var ki bu, Marksizm'in olguları, ilişkileri, eylemleri, süreç ve çelişkileri oluşturan unsurları ele alırken kabul ettiği tarihsel öncüllerin ve bunlara dayanarak geliştirdiği mücadele stratejisinin olmadığı ya da her seferinde bunları yeniden keşfedeceğimiz anlamına da gelmemektedir.

Ekosozyalizme Marksist Bir Eleştiri

1970'ler toplumsal mücadelelerde bireysel özgürlükler, sosyal adalet, şiddet karşıtlığı, savaş karşıtlığı, faşizm karşıtlığı, barış hareketleri gibi gündemlerin ve taleplerin öne çıkmasına tanıklık ettiğimiz bir dönemken aynı zamanda çevre ve kadın hareketlerinin de yükseldiği bir dönem oldu. Ekosozyalist kuram bir yandan mevcut çevre hareketlerini ve kuramlarını diğer yandan ise Marksizm eleştirilerini içererek geliştirilirken bu kuramı belirleyen diğer etken ise 20. yy'daki sosyalizm deneyimleri olmuştur. 20. yy'a Marksist bakış açısıyla baktığımızda sadece sosyalizm deneyimleri ile değil emperyalizm ve bu minvalde dünya savaşları olgusuyla da karşılaşırız. Dolayısıyla bu dönemi anlamamızın yolu dönemin güç ve çıkar ilişkilerinin nesnel bir yolla ele alınmasına bağlı olduğu gibi temelde sınıf mücadelesini belirleyen özgül çatışma koşullarını anlamakla mümkün görünüyor.

Lenin'e göre, "emperyalizm, kapitalizmin gelişimindeki en yüksek aşamadır ve bu aşamaya ancak yirminci yüzyılda erişilmiştir" ve "yirminci yüzyıl, eski kapitalizmin yeni kapitalizme, genel olarak sermayenin egemenliğinin mali sermayenin egemenliğine dönüştüğü bir dönüm noktasıdır" (Lenin). 20. yy. dünya savaşları da emperyalizm ve sosyalizm

olgularını birlikte düşünmeyi gerekli kılar: “Bugünkü savaş emperyalist bir savaştır [...] dünya kapitalizminin üretici güçlerinin ulusal sınırların ve devletler arası bölünmenin boyutlarını aştığı ve sosyalizmin gerçekleşmesi için nesnel koşulların tamamen olgunlaştığı bir dönemin ürünüdür [...] Emperyalist savaş nesnel bir kaçınılmazlıkla, proletaryanın burjuvaziye karşı sınıf mücadelesini olağanüstü derecede hızlandırıp eşi görülmedik ölçüde yoğunlaştırmak ve düşman sınıflar arasında iç savaşa dönüşmek zorundaydı” (Lenin). Lenin bu nesnel gerçeklikten hareketle 20. yy’daki savaşların “hangi politikaların devamı” olduğunun ve bu açıdan savaşı “hangi sınıfın hangi amaçlarla yürüttüğünün” saptanmasıyla anlaşılabilirliğini söyler. Savaşlar ve devrimler çağı olarak da anılan bu yüzyıldaki siyasal konjonktürde sınıf mücadelesinin durumunu anlamadan bilhassa 1960’lar itibarıyla yükselen toplumsal hareketleri anlayamayız.

Kuşkusuz ki 1960’ların sonundan itibaren gelişen toplumsal hareketlerle birlikte her ne kadar yeni özneler ve yeni mücadele stratejileri geliştirilmiş ve tartışma konusu olmuş olsa da bu hareketler önceki hareketlerle bir düzeyde süreklilik de içermektedir. Zira çevre, kadın, savaş karşıtlığı gibi sorunlar farklı dönemlerde ve farklı biçimlerde sınıf mücadelesinin de temel boyutlarından biri olmuştur. Bu açıdan sınıf mücadelesi hiçbir zaman salt ekonomik taleplerden ibaret olmadığı gibi özellikle kadın, çevre, ahlak, adalet vb. sorunlara kayıtsız kalmamış, bu boyutları içerecek zenginlikte bir mücadele olarak gelişmiştir. Bu zenginliği ve özellikle Marx’ın emek ve değer ilişkisini ele aldığı toplumsal ve doğal bağlam, üretim ilişkileri, üretici güçler, sınıf mücadelesi, devlet, ideoloji ve özgürlük gibi temel sorunlar ve bunların birbiriyle ilişkisinin ele alındığı tarihsel ve materyalist perspektif göz ardı edildiği ya da bu sorunların ortaya çıktığı tarihsel-toplumsal koşullar ve süreçler bir yana konup üretici güçler, büyüme vs. gibi herhangi bir sorun diğer sorunlardan ayrıştırılarak

ele alındığı sürece Marx'ın geliştirdiği bu perspektiften de sapmış olunur. Genel olarak ekososyalistlerde de tanık olduğumuz bu eğilim Marx'a dönük eleştirilerde kimi olgulara odaklanma ve bunu yaparken de nedenlerden ziyade sonuçlara dönük tartışmalar yürütme yoluyla tezahür etmiştir. Bunun en önemli örneklerinden biri üretim tarzı konusunda olmuştur.

Foster'ın da başvurduğu isimlerden biri olan Raymond Williams, hem kültür hem de teknoloji tartışmaları üzerinden Marx'ın düşüncesine dönük ekolojik eleştiri geliştiren ilk düşünürlerdendir ve o da bu açıdan temel sorunu "üretim tarzı" olgusunda görür: " 'Üretim tarzı' kavramı, içinde yaşadığımız egemen toplumsal düzenleri açıklayan başlıca ögedir. Bu kavram, üretimin örgütlenme biçimlerinin insanlar arasındaki ilişkiler üzerinde ve insanların dünyayı görmeyi öğrenme biçimleri üzerinde önemli ve değiştirici etkileri olduğunu göstererek, bizim toplumsal ve maddi tarihimizin birçok aşamasını anlamamızı sağlamıştır. Ama artık, kavramın kendisinin analiz etmeye yöneldiği toplumsal düzenlerin bir tutsağı haline geldiğini anlamamız gerekir. Kapitalizm analizinde bu kavram son derece başarılı ve aydınlatıcı olmuştur ve bu katkı hiçbir şekilde rastlantısal değildir, çünkü bu kavram kendi kavramsal oluşum süreci çerçevesinde kapitalizmin belirleyici ögesini yakalayabilmiştir: Kapitalizm bir bütün olarak hem topluma hem de fiziki dünyaya -bu genellikle daha az vurgulanır- egemen olan bir üretim tarzıdır. Kavramın sonunda, yetersiz kalmasının nedeni tikel olan bir tarihi ve maddi yönelmeyi özsel ve kalıcı olarak değerlendirmesidir. Bu yönelmenin farklı biçimlerini geliştirebilir ama bu yönelmeyi hiçbir zaman aşamaz. Bu olgu en pratik biçimde kendini göstermiştir: Marksizm bu kavrama bağlı olarak en fazla açıklayıcı ve aydınlatıcı olduğu noktada, başarılı bir gelecek projeksiyonu yapma yeteneğini buna ekleyememiştir. Çünkü geleceğe ilişkin olarak söylenen, bir üretim tarzının öbürünü izleyeceğinden ibarettir; oysa asıl sorun, üretim

fikrinin kendisinde elle tutulur toplumsal ve maddi çerçevesinde radikal bir değişim gerçekleşebilmesi sorunudur.

Dolayısıyla Marx'ın da, tıpkı kapitalist düşmanları gibi doğanın dönüşümü konusunda, doğayı bir hammadde olarak ele almak düşüncesini paylaştığını görmek, bizi pek şaşırtmamalıdır. Ancak Marx aynı görüş doğrultusunda insanların da bir hammadde olarak insafsızca kullanılmalarına kesinlikle karşı çıkmış ve insanların bu durumu aşabilecekleri ve üretimi kendileri için denetleyebilecekleri yollar aramıştır. Marx'ın kalıcı ve olağanüstü değerli katkısı, işte bu görüşüdür. Ama Marx bu düşüncesini eskiden kalma bir üretim kavramı -ki hiçbir şekilde en kesinlikli tarihi maddeciliğin zorunlu bir sonucu değildir- çerçevesine yerleştirdiği için, tam anlamda alternatif bir toplumun anahatlarını belirleyememiştir. Bu eksikliğin nedeni, sadece Marksist düşüncenin sulandırılması ya da çarpıtılması değildir. Asıl sorun ve engel, kavramın kendisidir" (İkibin'e Doğru, R. Williams). Williams'ın Marx'ın üretim tarzı sorunsalını ele alırken onun "üretim fikrine dair radikal bir değişimi" gerçekleştirememiş olduğu yönündeki eleştirisi Marx'ın komünizm üzerine düşünceleri ve tartışmaları yoluyla aşılabilir. Bu tartışmadaki kritik noktalardan biri, yeni bir üretim tarzının gerçekleşebilmesinin koşulunun mevcut üretim ilişkilerinin bu yeni üretim tarzının maddi koşullarını yaratmasına yani bu yöndeki üretici güçleri geliştirmesine bağlı olmasıdır. 'Olası olan' mevcut olanda aranmalıdır. Bu sorunun birinci boyutudur. İkinci boyutu ise ister sınıflı isterse sınıfsız toplum söz konusu olsun, her toplumu belirleyen nihai olgu, "gerçek hayattaki üretim ve yeniden üretimdir." Ekolojik bir toplum tasavvuru da bu nihai belirleyici olgudan bağışık değildir. Öyleyse üretim tarzı kavramını sadece iktisadi açıdan ele almadığımız, bireylerin ve toplumun iktisadi, politik, estetik, felsefi, sportif, etik vb. tüm üretim etkinliğini bu bağlamda düşündüğümüz sürece yine aynı olgunun nihai belirleyici etkisiyle karşılaşırız. Zira bireylerin her açıdan üretim etkinlikleri toplumsal hayatın üretim tarz ve ilişkileriyle

koşulludur ve bunlar da temelde üretici güçlerin toplumsal ve tarihsel ifadesidir. Marx'ın üretici güçlerin gelişimini olumlama sadece ve sadece bu bakımdan anlaşılmalıdır.

Ekososyalistlerin Marx'a getirdikleri eleştirileri toparlamak gerekirse: Büyümeye atfettiği önem ve buna bağlı olarak kaynakların sınırlı olmasını görmezden gelmesi, ekolojik sorunlara karşı kayıtsızlık, üretici güçlerin gelişimini ve dolayısıyla emeğin üretkenliğini kategorik biçimde olumlama, nüfus sorununa kayıtsız kalması, ilerlemecilik, değer üretmesinde doğal kaynakları göz ardı etmesi, doğanın olduğu gibi kadın emeğini göz ardı etmesi vb. Ekososyalistlerin ikinci ve tarihsel deneyimlere dönük eleştirisi ise sosyalizm deneyimleri üzerinden olmuştur. Onlara göre, bu deneyimlerde ekolojik sorunlara dönük bir hassasiyet gösterilmediği gibi şiddet ve iktidar odaklı bir yaklaşımın uygulanmasından başka bir şey yapılmamıştır. Kovel, Sovyet devrimini şiddet yanlılığıyla, rekabetçi üretimcilikle, devletçilikle itham edip eleştirirken Mellor, sosyalizm deneyimlerinde şiddetin ve iktidarın mutlaklaştırıldığını, tüm sorunların sadece üretim ve emek ekseninde ele alındığını iddia eder. Peki Marx'a ve sosyalizm deneyimlerine dönük bu eleştiriler ekososyalistlerin hangi alternatif fikirleri ve uygulamaları geliştirmelerine neden olmuştur?

İroniktir ki sınırsız büyüme, kapitalizme dönük bir sorun olarak görüldüğü gibi Marx'taki bir sorun olarak da varsayılır. Oysa Marx'ın büyüme ve üretici güçlerin gelişimine ve özellikle emeğin üretkenliğinin artmasına dönük olumlama kategorik nitelikte olduğu yönlü eleştirilerin Marx'ın fikirleriyle örtüştüğü tartışma götürür. Bu açıdan Foster'in -tek başına yeterli olmamakla birlikte- şu hatırlatması göz ardı edilebilir değil: "Batı kültürüne girdikleri biçimiyle doğal sınırlar ya da 'büyümenin sınırları' konularını da, bu konuların ekonomi politikte yüzyıllar süren büyük tartışmalarda ve on dokuzuncu yüzyılda anlaşıldığı biçimiyle tarım ve toprak sorunları içinde tarihsel olarak nasıl

ortaya çıktıklarının çözümlenmesini yapmaksızın anlayamayız. On dokuzuncu (ya da on sekizinci yahut on yedinci yüzyıl kuramına) geri dönmenin nedenleri bir usamlama zincirinin başlangıcını bulma gereksinmesinin ötesine geçer. Klasik kuramın toplum bilimciler için önemi, bu kuramın içkin biçimde tarihsel doğasından kaynaklanır. Klasik kuramlar feodalizmden kapitalizme ve Orta Çağ skolastizminden modern bilimine geçiş bağlamında yazılmışlardır. Bu nedenle, klasik toplumsal kuramda karakteristik olan insanın doğayla ilişkisinin değişmesi üzerine sezgiler, bir toplumsal sistemden diğerine geçiş anlayışıyla bağlantılıdır” (Foster). Büyümece yaklaşıma karşı küçülmeci yaklaşımı ileri süren bir kısım ekososyalist, küçülmeyi hem üretici güçlerin hem de üretim ve tüketimin sınırlandırılması olarak yorumlar. Klasik iktisatta da kabul edildiği üzere kaynaklar ve ihtiyaçlar arasındaki oransızlığın giderilmesi gibi öneriler Gorz’un çalışma süresinin azaltılması ile birlikte farklı önerileri içerecek şekilde genişletilir. Piyasanın büyümesi ya da yenilenebilir olmayan enerjilerin büyümesi yerine yenilenebilir enerji türlerinin büyümesi; Gorz ve Löwy gibi isimlerin ‘daha düşük bir yaşam standardı’ önerisi; kooperatif gibi küçük ölçekli ve yerel üretim tarzlarının kullanılması; kentin değil de kırsal yaşamın ve bu açıdan tarımın desteklenmesi; ‘radikal bir etik’ temelinde “yeni bir üretim ve dağıtım paradigması geliştirmek ve kaynakların ortak geliştirilmesi” (Löwy); “yenilenebilir enerjiler üzerine kurulmuş, kalıcı, geri dönüşebilir, kullanım değerine yönelmiş, ademimerkeziyetçi bir sistem” ve dolayısıyla devletin yetkisinin azaltıp yerel yönetimlerin yetkisinin artırılması (Tanuro) gibi öneriler ekososyalizmde geliştirilen somut önerilerdir.

Ekososyalistlerin bilhassa üretim tarzı olgusunu ele alarak geliştirdikleri bu somut önerilerin yanında başka -eklektik- eğilimler de geliştirdiklerini yukarıdaki kimi örneklerde gördük. Bu eğilimler ise sosyalizm fikrini cinsiyetçilik, ırkçılık, savaş karşıtlığı gibi sorunsalları da içerecek şekilde diğer toplumsal hareketlerle

birleştirme olarak gelişmiştir. Löwy'nin "işçi sınıfı kızılı, feminizm moru, barışın beyazı, anarşizmin siyahı, ekolojinin yeşili"; Mellor'un "feminist ve yeşil bir sosyalizm"  nerisi ve "geleceğin perspektifi kadın ve doğal dünyadan başlamalı" telkini ekososyalizmin eklektik yapısını gösteren kimi  rnekler. Löwy ise bu aēıdan işçi sınıfıyla beraber "toplumsal hareketler yelpazesi" olarak farklı toplumsal hareketlerin birlikte düşünülmesi gerektiğini vurgular. Ekososyalizmde gördüğümüz bu sentezci tavır ve mücadelenin sınıfsal boyutu yerine farklı toplumsal kesimlerin ittifakı yoluyla geliştirilecek 'demokratik' bir mücadele  nerisi 1960'ların sonundan itibaren  ne çıkan toplumsal hareketlerin ortak yanlarından bazılarıdır.

Kom nizmsiz Sosyalizm, Lenin'siz Marksizm

Ekososyalistler sosyalizmi kapitalizme alternatif olarak görmeye devam ederken bu alternatifi klasik Marksizm'in temel önermelerini eleştiriye tabi tutarak ya da Foster ve Burkett'in yaptığı gibi ondan kuramsal olarak yararlanarak geliştirmeye çalışır. Ekososyalistlerin yukarıda da bahsettiğimiz sorunlar üzerinden geliştirdikleri öneriler ise genel olarak şunlar olmuştur: Kooperatif tarzı üretim, küçük  retimciliğin geliştirilmesi, komün ya da otonom yaşam tarzı, kırsallığın olumlaması, 'yeni bir üretim ve tüketim paradigması', üretimde ve tüketimde k  lmecilik, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, sosyalizm mücadelesini ekoloji, feminizm, ırkçılık karşıtlığı gibi mücadelelerle birlikte yeniden düşünme, sosyalizme geçiş için şiddet içermeyen yollar ve 'tabandan birey ve grup ağları' geliştirme, ortak üreticilerin mülkiyeti, kapitalist  retimciliğin olumlamasının ve bürokratik eğilimlerin demokrasiye ikame edildiği sosyalizm deneyimlerinin reddi ve onun yerine 'ortak üreticiler ve demokratik bir işleyiş' geliştirme; insanmerkezciliğe karşı tüm canlıların özgürlüğünü,

'değeri'ni gözetme yönünde enternasyonal bir tasarı, komünist devrim yerine ekososyalist devrim, proletarya egemenliği yerine 'demokratik, müşterek yapılar', proletarya öncülüğü yerine farklı toplumsal kesimlerin ve hareketlerin demokratik birliği vb.

Sosyalist sıfatı nedeniyle ilk anda her ne kadar benzer iki yaklaşımla karşı karşıyaymışız gibi düşünülse de ekososyalistlerin klasik Marksizm ile mesafelenmelerindeki kimi olgulara değinerek bunların oldukça farklı dahası karşıt önermeler ve stratejiler içerdiğini kolaylıkla görebiliriz. Bu farklılığı teşkil eden olgularından biri demokrasidir. Şunu baştan söyleyelim ki ne Marx ve Engels ne de Lenin demokrasiye gerektiğinden daha az değer vermiş ne de onun mücadelede kritik yerinin biteviye altını çizmekten geri durmuştur. Lenin demokrasiyi genel olarak -gerici- bürokrasi ilişkisi içinde ele almış ve bu açıdan 'devrimci [ya da proleter] demokrasi' kavramını tercih etmiştir: "Eğer 'devrimci demokrasi' tabirini basmakalıp bir merasim lafı, beylik bir sıfat olarak kullanmıyor, aksine anlamı üzerine düşünüyorsak; demokrat olmanın azınlığın değil, halkın çoğunluğunun çıkarlarını gerçekten dikkate almak anlamına geldiğini, devrimci olmanın zararı ve köhne her şeyi en kararlı ve acımasız şekilde yok etmek anlamına geldiğini görürüz"; "demokrasi mücadelesi okulunda eğitilmemiş bir proletarya ekonomik devrimi gerçekleştirme yeteneğinden yoksundur" ve "proletarya açısından demokrasi sorununun Marksist çözümü, burjuvaziye karşı mücadelesinde onu alaşağı etmek ve zaferini güvence altına almak için tüm demokratik kurumlardan ve özlemlerden yararlanmaktır" (Lenin). Bununla birlikte "Marksistler ise demokrasinin sınıfsal baskıyı ortadan kaldırmadığını bilirler. O yalnızca sınıf mücadelelerini daha dolaysız, daha geniş, daha açık ve daha belirgin hale getirir" (Lenin). Öyleyse demokrasinin komünizm gibi tarihsel açıdan nihai amaç olarak görülmemesi nedeniyle -ki ekososyalistler bu açıdan Marksizm'den ayrılır- Marx aracılığıyla şerhimizi düşmek

zorundayız: “Gerçekte ise demokrasi özgürlükle bağdaşmaz. Gelişmenin diyalektiği (ileriye doğru seyri) şöyledir: mutlakiyetten burjuva demokrasisine; burjuva demokrasisinden proleter demokrasisine; proleter demokrasisinden demokrasizliğe” (Marx); “diyoruz ki: “demokrasi de bir devlet biçimidir ve devlet ortadan kalktığı zaman o da ortadan kalkacaktır”” zira “demokrasi de ‘nüfusun bir bölümünün diğer bölümü üzerindeki’ egemenliğidir; o da bir devlet biçimidir” (Lenin). Tüm bu nedenler aracılığıyla ve demokrasi ile demokrasiciliği birbirinden ayırt etmeye de dikkat ederek demokrasiyi sosyalizme ve komünizme geçiş süreciyle ilişkilendirebiliriz: “[D]emokrasi olmadan sosyalizm imkansızdır. Çünkü (1) proletarya/demokrasi mücadelesi yoluyla sosyalist devrime hazırlanmadıkça, bu devrimi gerçekleştiremez; (2) muzaffer sosyalizm, tam demokrasiyi hayata geçirmeksizin zaferini pekiştiremez ve insanlığı devletin sönmüldüğü aşamaya ulaştıramaz” (Lenin).

Bu ve buna benzer eleştiriler ve öneriler üzerinden düşününce ekososyalizmin klasik Marksizm’e ya da bilhassa Marx ve Lenin’in geliştirdiği politik ekonomiye, devlet kuramına, proletarya öncülüğüne ve egemenliğine, devrim stratejisine dönük mesafesi oldukça belirgindir. Onların ise Marx ve Lenin’in mesafeli olduğu ütopyacı, anarşist, reformist vb. eğilimlere daha yakın durdukları, her ne kadar enternasyonal vurgusunu öne çıkarsalar da bahsi geçen eğilimlerdeki otonomcu ya da yerelci ilkeyi benimsedikleri gözden kaçmamaktadır. Dahası mücadelenin Marx ve Lenin’in ileri sürdüğü anlamda devrim fikri yerine bir tür aşamacılıkla ya da Löwy’nin ifade ettiği gibi “sürekli bir devrimle” ve bu sürekliliği de “sosyal ve siyasi yapıların devrimci bir dönüşüm geçirmesi”yle karakterize eden ekososyalistlerin bir kısmının bu iki isim yerine Troçki’yi referans alması rastlantısal değildir. Bunun birincil nedeninin ondaki süreklilik fikri -ki bu fikir farklı açılardan Marx ve Lenin’de de ifade edilmiştir-, Stalin karşıtlığı ve tabii ki

Sovyet deneyimi eleştirisi olduğunu söyleyebiliriz. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere ekososyalizmin gelişimindeki esas argümanlar ve eleştiriler Marksizmin bir kısım temel önermelerine dönüktür. Bu önermelerin önemli bir kısmı ise Komünist Manifesto’da geliştirilmiştir ve yine ekososyalistlerin eleştirdiği siyasal iktidar mücadelesinin tarihsel saikleri bu temel metinde ortaya konulmuştur.

Komünist Manifesto’nun “gelmiş geçmiş bütün toplumların tarihi sınıf savaşmaları tarihidir” saptaması basit bir çıkarım değil aynı zamanda toplumların tarihine materyalist bakış açısının öncülüdür. Elbette ki bu önerme Marksizm’in diğer önermeleri ile bütünlük içinde düşünülmelidir: Tarihsel ve toplumsal olayların ve ilişkilerin nihai belirleyici etkeni toplumsal üretim biçimi ve bunun yeniden üretimidir. Sınıflı toplumlardaki temel çelişki de üretim ilişkileri ile üretici güçler arasındaki çelişkidir. Bu nedenle de Marksistler “savaşta nelerin çatışma konusu olduğuna” bakarak hareket etmek zorundadır (Lenin). “Her sınıf savaşımı siyasal bir savaşım” olduğuna göre sınıf mücadelesinde siyasal iktidar ya da proletarya egemenliği bir tercih ya da temenni olarak değil nedensel yolla açıklanmıştır ve bu açıdan olgusal bir saptamadır.

Kapitalist üretim ilişkilerinde üretim araçlarının merkezileşmesi ile siyasal merkezileşme koşullu bir ilişki içinde gelişir ve mücadelenin siyasal iktidarı ele geçirme boyutu bu açıdan tarihsel bir zorunluluk olarak açığa çıkar. Devlet nihai olarak sınıf egemenliğine dayanan siyasal bir “merkezi siyasal güç ya da örgüt” olarak hareket eder. Birincil olarak ücretli emek, sömürü ve mülkiyet ilişkileri üzerinden anlayabileceğimiz sınıf mücadelesinin siyasal yeniden üretiminin örgütü olarak devlet, “sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olmaları olgusunun ürünü ve belirtisidir. Nerede sınıflar arasındaki çelişkilerin uzlaşması nesnel olarak olanaklı değilse

orada devlet ortaya çıkar. Ve tersine, devletin varlığı da sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olduğunu tanıtlar” (Lenin). Öyleyse sınıf mücadelesinin siyasal iktidar boyutu tarihsel zorunluluk gereğidir: “Eğer, siyasal güç iktisadi olarak iktidarsızsa, proletaryanın siyasal diktatörlüğü için niye savaşalım? Kuvvet (yani, devlet iktidarı) iktisadi bir güçtür de” (Engels, Schimidt’e mektup). Öyleyse siyasal iktidar mücadelesi bu iktidarın olumlanması ya da pekiştirilmesi değil sınıfların ortadan kaldırılması yönünde olgusal bir saikle açıklanabilir:

“Proletarya siyasi hâkimiyetini tüm sermayeyi burjuvazinin elinden adım adım söküp almak bütün üretim araçlarını devletin, yani hâkim sınıf olarak örgütlenmiş proletaryanın elinde merkezileştirmek ve üretici güçler kütlesini elden geldiğince hızlı bir biçimde artırmak için kullanacaktır [...]

Gelişimin seyri içinde sınıf farklılıkları ortadan kalktığı ve bütün üretim birleşmiş bireylerin elinde yoğunlaştığı zaman kamu iktidarı siyasi niteliğini yitirecektir. Gerçek anlamıyla siyasi iktidar bir sınıfın başka bir sınıfı ezmek için kullandığı örgütlü zordur. Eğer proletarya burjuvaziye karşı verdiği mücadele sırasında ister istemez sınıf olarak birleşiyorsa, eğer bir devrimle kendini hâkim sınıf durumuna getiriyor ve hâkim sınıf olarak eski üretim ilişkilerini zorla ortadan kaldırıyor o zaman bu üretim ilişkileriyle birlikte sınıf karşıtlığının varoluş koşullarını, genel olarak sınıfları ve böylelikle sınıf olarak kendi hâkimiyetini ortadan kaldırmış olacaktır” (K. Manifesto, Marx & Engels).

Marksizmin yine bu bağlamda tartışmaya açılan diğer tezi ise proletaryanın devrimci öncülüğü bahsinde olmuştur. Peki Komünist Manifesto’da bu öncülük hangi saiklerle temellendirilir? “Orta zümreler, küçük sanayici, küçük tüccar, zanaatkâr, bürokratlar kendi varlıklarını sürdürmek için burjuva ile mücadele ederken temelde muhafazakâr, gericidirler: “tarihin tekerleğini geriye doğru

çevirmeye çalışırlar” (K. Manifesto). Proletarya ise devrimcidir. Onun mücadelesi kendini, onu proleter yapan koşulları, üretim ve mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldırmaktır. Şimdiye kadarki hareketler toplumun belli bir kesiminin -azınlıkların- hareketi iken “proletarya hareketi ise muazzam çoğunluğun muazzam çoğunluk yararına bağımsız hareketidir” ve “işçilerin kurtuluşu insanlığın kurtuluşunu içerir, çünkü işçinin üretimle ilişkisinde insanın köleliğinin bütünü vardır ve köleliğin her ilişkisi bu ilişkinin sadece biraz değişik bir şekli ve sonucudur” (K. Manifesto). Öyleyse proletaryanın tarihsel olarak diğer sınıflardan farklı ve özgül bir durumu vardır; diğer sınıflar egemenlikleri aracılığıyla kendi varlıklarını sürdürmek yönünde mücadele ederken proletarya kendini ve onu proletarya yapan koşulları ortadan kaldırmak için devrim yapmak zorundadır. Peki proletaryanın devrimci karakteristiğinin başka nedenleri var mıdır?

Lenin'e göre, “burjuva egemenliği ancak proletarya tarafından alaşağı edilebilir; proletarya, ekonomik varlık koşulları bu alaşağı etme işini hazırlayan ve ona bu işi başarma olanak ve gücünü veren biricik sınıftır. Burjuvazi, köylüleri ve bütün küçük-burjuva katmanları parçalayıp dağıtırken proletaryayı bir araya getirir, birleştirir ve örgütler. Büyük üretimde oynadığı ekonomik rol nedeniyle proletarya, burjuvazinin çoğunlukla proleterlerden daha çok sömürüp ezdiği ve kurtuluşları için bağımsız bir savaşıma yeteneksiz bütün çalışan ve sömürülen yığınların yol göstericisi olmaya yetenekli tek sınıftır” (Lenin, Devlet ve Devrim). Komünizmin gerçekleşmesi için proletaryanın devrimci öncülüğü yapısal karakterdedir ve bu bakımdan tartışmaya açık değildir: “[İ]şçiler emeklerine bağlı olarak sistemin kalbine stratejik olarak yerleştirilmişlerdir ve bu stratejik yer onlara başka hiçbir toplumsal gücün yapamayacağı şekilde kapitalizmi sosyalizme dönüştürecek bir toplumsal kuvvet verir” ve öyleyse mücadelenin özü “işçi sınıfını etkili bir politik kuvvete dönüştürmektir” (E. M. Wood).

Tarihsel ve toplumsal bir gücün gerçekleştirini ve gerçekleşeni olması proletaryanın devrimci karakteristiğinin özüdür.

Marx ve Engels'in ütöpik sosyalistlerle ya da küçük burjuva ideolojilerle ortaya koydukları karşıtlığı ve bunlarla yürüttüğü mücadeleyi bizim de ekososyalizm gibi yaklaşımlarla yürütmemiz gerektiği aşikâr. Zira karşıtlık sadece düşmanla değil içerideki sapmalarla da yürütüldüğü sürece mücadelede kesinlik ve ideolojik netlik temin edilebilir. Marx ve Engels ise komünizmi ve sınıf mücadelesi eksenini göz ardı edip bunların yerine farklı ütopyacı eğilimler geliştiren yaklaşımları şöyle sınıflandırır ve görelecektir ki bu sınıflandırmadaki argümanlar ve etkenler ekososyalizmde yürütülen tartışmalarla oldukça ortak yön içermektedir :

“Gerici sosyalizm başlığında ele alınan ve bir tür 'dinsel' çilecilikle ilişkili olan feodal sosyalizm”; “ya eski üretim ve mübadele araçlarını ve onlarla birlikte eski mülkiyet ilişkilerini ve eski toplumu onarmayı ya da modern üretim ve mübadele araçlarını bu araçlarca parçalanmış ve parçalanması kaçınılmaz olan mülkiyet ilişkilerinin çerçevesi içine yeniden zorla hapsedmeyi amaçlayan; her iki durumda da hem gerici hem de ütöpik olarak nitelendirdikleri küçük burjuva sosyalizmi”; “bir sınıfın bir başkasına karşı mücadelesini ifade etmekten çıkan [...] hakiki ihtiyaçlar yerine hakikatin ihtiyacını, proleterin çıkarları yerine insan özünün, genel olarak insanın, hiçbir sınıfa, hele gerçekliğe ait olmayan, yalnızca felsefi fantezinin puslu âlemine ait olan insanın çıkarlarını savunan” Alman sosyalizmi ya da 'Hakiki' Sosyalizm. İkinci olarak ise, “iktisatçılar, hayırseverler, insancılar, emekçi sınıfların durumunu düzeltmeyi kendilerine iş edinenler, hayır işleri örgütleyicileri, hayvanları koruma derneği üyeleri, itidal ve kanaatkârlık derneği kurucuları, üçkâğıtçı reformcuların her türlü”nün öncülük ettiği ve “burjuva toplumunun varlığını

sürdürmesini sağlamak için toplumsal bozukluklara çare bulmayı” amaçlayan muhafazakâr sosyalizm ya da burjuva sosyalizmi. Son olarak, St. Simon, Fourier ve Owen’ın temsil ettiği, proletaryanın “kendine özgü bir siyasi hareketi” gerçeğini görmezden gelen, “toplumsal faaliyetin yerini onların kişisel yaratıcı faaliyeti, kurtuluşun tarihî koşullarının yerini onların kafalarında yarattıkları koşullar, proletaryanın adım adım sınıf hâlinde örgütlenmesinin yerini de bu mucitlerin kendi kafalarından özel olarak bulup çıkardıkları bir toplum örgütlenmesi”nin aldığı eleştirel-Ütopycı Sosyalizm ya da Komünizm” (K. Manifesto).⁸

Bahsi geçen sosyalizm türlerinin kimi argümanlarının şimdilerde ekososyalizm ya da kimi Marksist ekolojilerde geçen argümanlarla örtüştüğünü söylemek için yukarıda ele aldığımız nedenler yeterli olsa gerek. Lenin ise ütopycı sosyalizmi sosyalizm mücadelesindeki öncülük olgusunu göz ardı ettiği hasebiyle eleştirir: “Ütopycı sosyalizm, gerçek çözüme işaret edemiyordu. Kapitalizmdeki ücretli köleliğin gerçek niteliğini açıklayamıyor, kapitalist gelişimin yasalarını ortaya koyamıyor, ya da hangi toplumsal gücün yeni bir toplum yaratabileceğini gösteremiyordu” (Lenin, K. Marx). Ona göre Marksizmden önceki sosyalizmler “sınıflar üstü sosyalizme ve sınıflar üstü siyasete dair bütün öğretiler” olarak kalmıştır ve rastlantısal olmasa gerek ki ekososyalizm de “sınıfsız ekoloji” (classless ecology) olarak nitelenir ve Marx’tan

8 *Ekolojik sorunları ele alırken ihtiyaç, yarar, çıkar, istek ya da arzu olgularına sıkça rastlarız. Özellikle ekonomik ilişkiler üzerinden ele alınan bu olgulara Marx da sıkça vurgu yapmış ve bunların tarihsel-toplumsal olduğu kadar doğal yönleri de olduğuna dikkat çekmiştir. Söz gelimi yarar olgusunu ele alırken şeylerin doğasına dönük yani ontolojik bir argümandan hareket ettiğini ama bu ontolojik boyutun tarihsel boyutla birlikte düşünülmesi zorunluluğunu hatırlattığını görürüz: “Örneğin, bir köpeğe neyin yararlı olduğunu öğrenmek istersek, köpek doğasını incelememiz gerekir. Bu doğanın kendisi, ‘yararlılık ilkesi’yle kurulabilecek bir şey değildir. İlke insana uygulandığında, bütün beşerî eylem, hareket, ilişkiler vb. yararlılık ilkesine göre incelenip bir hükme varılmak istendiğinde, ilk önce genel olarak insan doğasının, sonra da her tarih çağında değişikliğe uğramış olan insan doğasının incelenmesi söz konusu olur” (Marx, Das Kapital).*

yararlanmalarına rağmen onun proletaryanın öncü rolünü kabul etmemesi açısından yine Marksizmin temel önermelerinden birini olumsuzladıkları yönünde eleştirilir (Paul Hampton).

Marksizm'in temel önermeleri tarihsel ve sınıfsal gerçeklere dayanarak teorize edilmiştir. Bu temel önermeler sınıflı toplumları açıklamak açısından öncüller olarak da görülebilir. Kuşkusuzki Marksizm materyalist ve tarihselci yapısı gereği dönemin özgül gerçekliğine göre dönüştürülmeli ve yeniden üretilmelidir. Ne var ki bu, Marksizm'in her seferinde yeniden keşfedileceği ya da yeni keşfedilmiş önermeler üzerine inşa edileceği anlamına gelmez. Lenin'e göre Marx ve Engels materyalizmi keşfetmediler, onun hatalı ve doğru yanlarını ayırt ederek ve onu uygulayarak geliştirdiler. Dolayısıyla " 'yeni' bir çizgi 'keşfetme'" ya da " 'yeni' bir akım icat etme" gibi bir eğilimi idealistçe buldular ve bir kenara koydular ve Marx'a göre, "insanlığın yeni bir işe başlamadığı, bilinçli olarak eski işini tamamlamaya çalıştığı aşikar." Bu açıdan yukarıda kısaca bahsettiğimiz önermeler tarihsel geçerliliklerini korumaktadır. Esas çetin olan ise bu önermelerin özgül duruma uygulanacağı stratejiyi geliştirme noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekososyalizmin -bunların birbirinden farklılığını da göz ardı etmeden- temsilcilerinin büyük ölçüde bu temel önermeleri tartışmaya açmaları ya da özellikle Marx ve Lenin konusunda bütünlüklü bir yaklaşım geliştirmek yerine -akademik Marksizm'de sıkça karşılaştığımız tarzda- eklektik bir eğilim içinde olmaları onları kaçınılmaz biçimde ve büyük ölçüde -klasik-Marksizm'den sapmaya götürmüş ve onları post-Marksizm'e yaklaştırmıştır. Post-Marksizm ise "anti-Marksizme giden yolda kısa bir duraktır sadece" (E. M. Wood). Belki diğerlerinden kısmen ayrı tutabileceğimiz Foster her ne kadar bu yönde bir karşı eleştiri geliştirmiş olsa da o da güncel olarak politik, örgütsel, stratejik vb. tartışmalar ile bilimsel/felsefi tartışmalara aynı düzeyde yer vermediği için bu tarzdan azade olamamıştır.

Ekososyalistlerin Marx'ı ele alış tarzlarına ve Marksizmin temel önermelerine ilişkin eleştirilerine baktığımızda karşılaştığımız sorunlara kısaca değinirsek şu çıkarımları yapabiliriz. Ekososyalistler klasik Marksizm'in sınıf mücadelesi doğrultusunda ele alınan tarih anlayışına önemli ölçüde karşı çıkarak kapitalizme karşı mücadelede devrimci özne sorununu yeniden formüle etmeye girişmişler ve mücadelenin öznesini sınıf yerine yurttaş, halk, çokluk, ezilenler vb. sıfatlarla tanımlama eğilimi içinde olmuşlardır.⁹ Kuşkusuz ki bir kuramda öncülleri değiştirdiğimizde sonuçlar da değişir. Dolayısıyla bahsi geçen öncülün değişimiyle birlikte devrim olgusu da tartışmaya açılmış, kapitalizme karşı mücadele devrim yerine demokrasi ya da reformlar yoluyla ve aşamacı biçimde tasvir edilmeye başlanmıştır. Bu yönde bir başka yenilik ise yine sınıf mücadelesinin kategorik olgularından biri olan öncü parti fikri yerine -Kovel'in ifade ettiği- 'antikapitalist parti' gibi fikirler geliştirilmeye çalışılmasıdır. Mücadelenin nihai amacının komünizm olarak ifade edilmesi bir yana boş imleyen gibi de nitelendirebileceğimiz 'anti-kapitalizm' ifadesi (ideası) öne çıkmaya başlamıştır.

Yukarıda da bahsettik; ekososyalistlerin Marx'a, Lenin'e ve sosyalizm deneyimlerine dönük eleştirilerinde öne çıkan iki husus, sosyalizm mücadelesinin kategorik olarak şiddete dayandırılması ve nihai hedefinin iktidar olması yönünde olmuştur. Bu eleştirinin özellikle Sovyet Devrimine dayandırılarak geliştirilmesinin hem bu deneyimin tarihsel ve özgül gelişim süreçlerini hem de genel olarak sınıf mücadelesinin tarihsel

⁹ Söz gelimi Kovel ekososyalist devrime geçiş sürecinde toplumlara belirli sınıflara ayırır;

i. "Direniş topluluklarının üyeleri olarak devrimci pratikte yer alanlar;

ii. Devrime doğrudan katılmamakla birlikte ekolojik üretimle uyumlu üretim faaliyetleri olan kişiler: ev kadınları, hemşireler, öğretmenler vb... ayrıca üretime katılamayacak çocuk ve yaşlılar, bakıma muhtaç kişiler...

iii. Ekosozyalizm açısından değersiz işlerde çalışmış olanlar, yani burjuvalar: reklamcılar, süper modeller, satış elemanları vb.

iv. "Kapitalist metalara artık değer katanlar": sanayi proleterleri vb."

doğasını anlamamaktan ileri geldiği söylenebilir. Zira Marx sınıf mücadelesinde yenilgileri, hataları, rekabeti ama bunlarla birlikte gelişimi göz ardı etmememiz gerektiği konusunda uyarır. Ona göre, sınıf mücadelesi değişkendir, çok boyutlu ve çok biçimlidir. Tarihsel olarak rekabeti de içerebilir birliği de. Süreç içinde ve yenilerek, kazanarak siyasallaşır, merkezleşir. Ama nihai olarak "sınıf savaşımı sürüyor; yalnızca biçim değiştirmiştir" (Lenin). Öyleyse mücadelede şiddetin ya da zorun gerekliliği, iktidar mücadelesi bir tercih değil tarihsel ve olgusal nedenler yoluyla anlaşılmalıdır. Aksi düşünme tarzı ise tarih-dışı ve sınıf-dışı bir yaklaşımdır. Bu açıdan ekososyalistlerin genel eğilimi Lenin'in demokratlara ve küçük burjuvaziye atfettiği karakterde tezahür eder. Ona göre demokratlar ya da küçük burjuvazi "kendilerini sınıf çelişkesinin üzerinde zannederler" -günümüzde özellikle ekoloji ve feminizm tartışmalarında da bu yönde eğilimlere rastlıyoruz-. Şiddet karşıtlığı, Marx ve Lenin'in devrimci strateji eleştirisi, proletaryanın devrimci öncü karakteristiğinin reddi ise Kovel'de doğrudan ifade de bulacaktır: "Ekososyalistler [...] şiddet içermeyen projelerle toplumu radikal bir şekilde dönüştürebilecek tabandan bireyler ve gruplar ağları geliştirerek, enternasyonalist bir temelde eylemi harekete geçirmek için çeşitli stratejiler kullanırlar."

Hasılı, her ne kadar yeni tartışmalara ve yaklaşımlara öncülük edilmesine katkı sunsa da ekososyalizmin klasik Marksizm ile temelden örtüşmeyen argümanları ve stratejileri onları bilhassa Marx ve Lenin'in ortaya koyduğu Marksizm'den ayırmamız gerektiğini göstermektedir. Bazen anarşizmin bazen ütopyacılığın -ki bu ikisinin örtüşen yanları olduğunu da biliyoruz- etkisinin hissedildiği ekososyalizmdeki bu ayrımın öncelikle tarihselci ve materyalist bakış açısından uzaklaşmakla geliştiğini söyleyebiliriz. Bütünüyle öyle olduğunu söyleyemesek de -Marx'ın önermeleriyle çelişik biçimde- tarihsiz ya da sınıfsız toplum anlayışı ekososyalizmi baştan itibaren Marx'ın temel yaklaşımından

uzağa düşürmektedir. Olguları tarihsel ve sınıfsal bağlamlarından kopararak ele alma eğilimi ekososyalistleri Lenin'siz Marksizm¹⁰, komünizmsiz sosyalizm, proletarya iktidarı yerine yurttaş, halk dahası öznesiz aşamalı/demokratik yollarla ve şiddetsiz bir devrim fikrine götürmüştür. Burada ekososyalistlerle klasik Marksizm'in temel önermeleri arasındaki ayrımlar belirginleştiği gibi Lenin'le keskin bir ayırım da geliştirilmiştir. Oysa ekososyalistlerin Marksizm'e ve Sovyet Devrimine getirdiği birçok eleştiri yine Marx ve Lenin yoluyla aşılabılır.

Ekososyalistler her ne kadar ekolojik sorunların esas nedenini toplumsal üretim tarzında görseler ve bu açıdan da mücadeleyi kapitalizmin ortadan kaldırılması olarak formüle etseler de onlar tarihe yön veren temel çelişkinin sınıf mücadelesi olduğu öncülünü ve buna bağlı olarak geliştirilen devrimci karakterdeki sınıfın proletarya olduğu yönündeki Marksist önermeyi ihmal eder ya da arızı bir önerme olarak değerlendirir. Burada Marksizmin sınıf ve sınıf mücadelesi olgusunu katıksız, homojen ya da salt niceliksel yolla ele almadığını hatırlamakta fayda var zira bu, sınıf mücadelesinin tüm toplumsal kesimleri kuşatacak bir demokratik yönü olduğu olgusunu da bize hatırlatacaktır. Tabii ki sınıfsal ayrımların altı da çizilmelidir: "İşçi sınıfı demokrasinin siyasal taleplerinin burjuva demokrasinin taleplerinden ilkesel olarak farkı yoktur, sadece nicel açıdan ayrılırlar. Proletarya ekonomik özgürleşme için, sosyalist devrim için mücadelesindeyse ilkesel açıdan farklı bir temel üzerinde yükselir ve bu temel üzerinde yalnızdır (küçük üretici ona ancak

10 Marksist ekolojiye Lenin aracılığıyla katkı sunan tartışmalar yok değil. Leninist Ekoloji, İklim Leninistleri gibi isimlerle anılan bu tartışmalarda Lenin'in oldukça kapsamlı biçimde ele aldığı devrim, devlet, proletarya diktatörlüğü, strateji gibi sorunlara yer verildiği için bu tartışma ayrı bir metnin konusu olabilir. Ama şunu söyleyebiliriz; Lenin aracılığıyla geliştirilen ekoloji tartışmalarında hem -bu sefer de- Marx'ın ve büyük ölçüde materyalist yaklaşımın eksikliği ya da bunlara yeterince yer verilmemesi hem de bu bakımdan spesifik ya da -yine eklektik olarak- Lenin'e ya da Lenin'in belli düşüncelerine başvurulmasının yarattığı eksikler göze çarpmaktadır.

saflarına katıldığı ya da katılmaya hazır olduğu oranda yardıma gelecektir). Gelgelelim siyasal kurtuluş mücadelesinde birçok müttefikimiz vardır ve müttefiklerimize kayıtsız kalamayız. Fakat burjuva-demokratik kamptaki müttefiklerimiz liberal reformlar için mücadelelerinde sürekli geriye bakıp işleri düzenlemeye çalışırlar ki, eskiden olduğu gibi başkalarının sırtına basarak, 'güzelce karınlarını doyurup, huzur içinde uyumaya, neşe içinde yaşamaya' devam edebilsinler, oysa proletarya dönüp arkasına bakmadan sonuna kadar ilerleyecektir" (Lenin). Ampirik yolla söylersek; demokrasinin her tür duruma ya da her tür mücadele aracına uygulanabilir olduğunu savunan bir tür demokrasiciliğe dönük ihtiyatımızdan bizlerin temel talepler için "doğrudan ve en kararlı mücadeleyi reddetmesi gerektiği sonucu çıkmaz (bunu yapmakla yalnızca burjuvazinin ve gericilerin elini güçlendirmiş olur), aksine bu taleplerin reformist değil, devrimci bir tarzda, yani burjuva yasallığın sınırlarının ötesine geçen, bunları paramparça eden, parlamento konuşmaları ve sözlü protestolarla sınırlı kalmayan ve kitleleri belirleyici eylemelere çekerek, her temel demokratik talep için mücadeleyi burjuvaziye karşı doğrudan bir proleter kalkışmasına, yani burjuvaziyi mülksüzleştiren sosyalist devrime varacak şekilde yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran tarzda yürütülmesi gerektiği sonucu çıkar" (Lenin).

Lenin demokrasi sorununu ele alırken stratejik olarak iki şeyi ayırmak gerektiğini düşünür. Yukarıda bahsedildiği anlamıyla bir 'irade birliği'nin ifadesi olarak demokrasi ile devrimci bir örgütün sahip olması gereken 'sınırlı' demokrasi arasında bir fark gözetilmek zorundadır. Zira devrimci bir örgüt için "kapsamlı demokrasi"nin yalnızca içi boş ve zararlı bir oyun olduğu görülecektir. İçi boş bir oyundur, çünkü, gerçekte devrimci bir örgüt hiçbir zaman kapsamlı bir demokrasi uygulamamıştır." Ama ekososyalistler zaten Lenin'in bahsettiği anlamda bir öncü/devrimci örgütün mücadelenin tarihsel ihtiyacı olduğu yönündeki tezi kabul

etmediği için kendi içinde tutarlı bir demokrasicilik geliştirmiş de olurlar. Öncüller değiştiği için sonuçlar da değişmiştir. Peki Lenin neden devrimci hatta bürokratik nitelikler içeren bir öncü örgütün zorunluluğundan bahseder? Dahası böylesi bir ihtiyaç ile demokrasi kategorik olarak çelişik nitelikte mi düşünülmeli? Aslında bu ikisi arasındaki ilişkiyi yukarıda devlet olgusunu ele alırken kısmen ortaya koymaya çalıştık. Oradan devam edebiliriz.

Devlet, zor gücü, bürokrasi vb. olgular söz konusuysen demokrasiyi mücadelenin tüm örgütsel araçlarını ve kurumlarını kuşatacak yönde ilkeselleştirmek, daha radikal bir ifadeyle mücadeleyi sınıf mücadelesi ekseninden çıkarıp toplumsal eşitlik, doğal eşitlik, doğal haklar, adalet vb. mutlak ilkeler üzerinden yeniden tanımlamak haddizatında toplumların tarihini ve dolayısıyla üretim ve mülkiyet ilişkilerini en baştan ve başka bir eksenle yeniden tasarlamaktır. Oysa "ihtiyacımız olan sorunun ilkesel değil, (fiilen çözümüdür) pratik bir çözüme kavuşmasıdır" (Lenin). Kapitalizmi ortadan kaldıracak ve sosyalist bir iktidarı kuracak devrimci bir hareketin demokrasiyi her açıdan ilkeselleştirmesi devletin tarihsel, sınıfsal yapısı ve işlevi gereği tarih dışı bir yaklaşım olacaktır. Yine ekososyalistlerin eleştiri konusu ettiği mücadele örgütünün 'merkezi ve bürokratik" karakteri aynı tarihsel ve politik-ekonomik saiklerle açıklanabilir: "Bürokrasiye karşı demokrasi, gerçekte merkezîyetçiliğe karşı özerklik demektir; devrimci sosyal-demokrasinin örgütlenme ilkesine karşı, oportünist sosyal demokrasinin örgütlenme ilkesidir. İkincisi, tabandan yukarı doğru yürür, bu nedenle de nerede ve ne ölçüde olanaklı olabilirse o ölçüde, (aşırı gayretkeşler tarafından) anarşizm noktasına vardırılan bir özerkliği ve 'demokrasi'yi yüce tutar" (Lenin). Burada -kuşkusuz ki farklılıklarını da göz ardı etmeden- liberalizm ile anarşizm arasında kimi örtüşmelere tanık oluruz: bireycilik ve özsel haklara dayalı ahlakçılık. Konumuza geri dönersek, ekososyalistlerin sınıf karakteri olmayan bir çoğulculuk

anlayışının temelinde de özsel açıdan bireycilik ve ilkesel açıdan demokrasıcılık olduğu söylenebilir.

Ekososyalistlerin sosyalizme geçiş için Lenin'in bahsettiği anlamıyla merkezi bir siyasal örgüte ihtiyaç olmadığı yönlü yaklaşımın onların sömüren sınıfın sömürme edimini sadece ekonomik ilişkiler yoluyla gerçekleştiremeyeceği ve bunun yanında merkezi bir siyasal ve zor gücü olan devleti de elinde tutması gerektiği yönündeki tarihsel gerçekliği görmezden geldiklerini göstermektedir. Öyleyse sömürülen sınıfın ya da toplumsal kesimlerin böyle bir merkezi politik ve zor gücü görmezden gelerek mücadele edebileceğini ileri sürmek nedensellik ilkesi uyarınca mesnetsizdir. Diğer taraftan proletaryanın devrimci karakterinin reddiyesi ve bunun yerine farklı toplumsal kesimleri ve bunların otonom, yerel, âdem-i merkeziyetçi ya da komün tarzı siyasal formlar önerisi de -yukarıda da bahsedilen tarihsel gerekçelerle- olumsuzlanabilir: "Elbette Marksistler federasyona ve ademimerkezileşmeye karşıdırlar ve bunun çok basit bir sebebi bulunmaktadır: Kapitalizmin gelişimi için mümkün olan en büyük ve merkezi devletlere ihtiyaç vardır. Diğer şartlar eşit olmak kaydıyla, sınıf bilinçli proletarya her zaman büyük devletlerden yana olacaktır" (Lenin, UKKTH). Kuşkusuz ki bu "büyük ve merkezi" devletler sınıfsız topluma geçişte kullanılacak mekanizma olarak düşünülmelidir, yoksa bu merkezi güçlerin pekişmesi ya da daha güçlendirilmesi için değil. Lenin açısından bürokrasi ve siyasal iktidar mücadelesinin bundan öte bir anlamı olamaz.

Farklı ekososyalistlerin Marksizme dönük eleştirilerindeki ortak noktaların ilerlemecilik, üretimcilik, büyüme, türcülük, insanmerkezcilik (hatta Mellor'da cinsiyetçilik), teknolojizm, sınıf indirgemecilik, ekonomik-teknolojik determinizm, demokrasi karşıtlığı ya da bu yönde yetersiz bir eğilim, mücadelede bürokratik ve merkeziyetçi eğilimlerin benimsenmesi gibi

olgular olduğunu gördük. Onların alternatifleri ise üretimin ve tüketimin sınırlandırılması yani küçülmecilik, türçülük ya da insanmerkezcilik yerine ekomerkezcilik, sınıf mücadelesi ve birliği yerine farklı toplumsal kesimleri bir araya getirecek halk/yurttaş ittifakı, bürokrasi yerine demokrasi, merkeziyetçilik yerine özerk, otonom örgütlenme tarzları ya da ademimerkeziyetçilik, proletaryanın enternasyonal mücadelesi yerine yerelciliği, komün tarzını, kırsalcılığı öne çıkaran mücadele tarzları olmuştur. Bu eğilimin önemli bir kısmının ütopyacı ve anarşist kuramlarla birlikte geliştirildiğini ve bu açıdan bu iki kuramın ne denli örtüştüğünü söyledik. Ama şunu eklemekte fayda var; Marx, Engels ve Lenin'in bu kuramlara dönük ortak saptaması bunların "küçük burjuva ideolojileri" olduğudur, -ki bu açıdan ekososyalizme "küçük burjuva sosyalizmi" demekte bir engel olmasa gerek. Bu ideolojinin kimi karakteristiklerini özetlemek gerekirse; sosyalizm mücadelesinde kitle çizgisi, öznesiz tarih anlayışı, siyasal iktidar mücadelesi olmaksızın ideolojik/politik mücadele, ezilen farklı kesimlerin/kimliklerin harmanlanması, ilkesel ve hatta özcü anlamda bireycilik, politik-ekonomiden özerk ideolojik mücadele, tarihsiz doğa anlayışı vb. Burada bu tartışmaya girmek mümkün olamasa da bu metinde ekososyalistlere dönük geliştirilmeye çalışılan eleştiriler üzerinden post-Marksizm ve yeni materyalizm anlayışlarına bakıldığında bunlar arasındaki hiç de rastlantısal olmayan benzerlikler görülecektir.

Ekososyalizm, -bir tür ideolojik natüralizm olarak da nitelendirebileceğimiz- yeni materyalizmde de gördüğümüz gibi antroposen sorunsalını öne çıkararak Marksizm'i eleştirir. Yeni materyalizm düzeyinde olmasa da ekososyalist kuramın önemli bir kısmı yukarıda da bahsettiğimiz gerekçeler nedeniyle tarihin materyalist yolla ele alındığı klasik Marksizmle karşıtlıklar içerir. Tarih ile doğayı, iradecilik ile belirlenimciliği, insan ile doğayı, birey ile toplumu¹¹, sınıf çelişkisi ile -cinsiyete, mezhebe, ırka, yaşa vb.

11 Marx, hiçbir zaman bireyselleşme sorununu göz ardı etmediği gibi onu gerçek

bağlı.- diğer toplumsal çelişkileri birbirinden kesinlik içinde ayıran; toplumların tarihine yöne veren ve bu açıdan temel çelişki olan sınıf çelişkisi/emek-sermaye çelişkisi yerine temel çelişki olarak insan-doğa, canlı-cansız, kadın-erkek, ezen-ezilen vb. çelişkisini getirme çabaları da bu muhtevada ve tarihsiz, Marx'ın ortaya koyduğu anlamıyla materyalist olmayan yaklaşımları temsil eder. Kuşkusuz ki ikincilerin de materyalist olduğu yönlü itirazlar gelecektir ve bu itiraz bir bakıma haklıdır, tabii ki bu materyalizmin Marx, Engels ve Lenin'in geliştirdiği materyalizmden oldukça farklı olmasının kabul edilmesi kaydıyla.

Tarihsel bir sorunu tarihsel olmayan yolla ele almaya dönük her girişim anarşist, ütopyacı, sosyalist, natüralist vb. sıfatlarla geliştirilmiş olsa da kaçınılmaz biçimde -kısmen ya da bütünüyle- idealizme sapmayı beraberinde getirir. Bu açıdan ekososyalizmdeki en temel hata, tarihsiz ya da tarih dışı ve sınıfsız bakış açısıdır. Toplumsal çelişkileri ve bu çelişkileri oluşturan unsurları, ilişkileri, araçları, koşulları, süreçleri birlikte ele almamıza yarayan materyalist bakış açısı olmaksızın geliştirilen sosyalizmler hem ideolojik ve politik olarak hem de örgütsel ve stratejik olarak Marx ve Lenin'in bu konulardaki düşüncelerinden ayrışacaktır.

Ekolojik sorunlar toplumsal ve tarihsel sorunlardır ve ancak bu yolla nesnel olarak ele alınabilir. Toplumların tarihine baktığımızda ise bu tarihe yön veren birçok çelişki, süreç, ilişki olmasına rağmen sınıf çelişkisinin temel çelişki olduğunu görürüz. Bu, Marksizmin temel olgularından ya da önermelerinden biridir ve bu açıdan tartışma götürmez. İnsanların birbirlerine, doğaya, etkinliğine, etkinliğinin ürününe yabancılaşması da busınıfkarakterli toplumsal ilişkiler dolayısıyla gerçekleşir ve bu yolla yeniden tarihsel gelişim süreci içinde ele almıştır: “İnsanlığın toplumsal tarihi, insanların bireysel gelişmesinin tarihidir” ve “insan ancak tarih süreci içinden geçerek bireyleşebilir.” İnsanın bireyleşmesi ise elbette ki insan doğası sorunundan bağımsız düşünülebilir değildir. Marx'ın bu konudaki doğal ve tarihsel yaklaşımı için Norman Geras'ın Marx ve İnsan Doğası kitabına bakılabilir.

üretir. Sınıf mücadelesi ve onun ekonomik, politik, ideolojik boyutlarının bütünlüğü; proletaryanın tarihsel ve stratejik yeri ve kapasitesi itibarıyla sosyalizme geçiş için devrimci öncülüğü ama bunun tüm toplumsal kesimleri kuşatacak bir öncülük olduğu; sınıf mücadelesinin politik karakteri nedeniyle sınıfsız bir topluma geçiş için siyasal iktidar mücadelesinin kaçınılmaz olduğu; insanlığın ve diğer canlıların kurtuluşunun proletaryanın kurtuluşu ile koşullu olduğu ve bahsi geçen yabancılaşma tarzlarının aşılmasının da bu yolla mümkün olduğu gibi öncüller tüm insanlığın özgürleşmesinin olduğu gibi ekolojik mücadelenin de öncülleridir. Zira toplumsal çelişkinin birincil karakteri sınıfsal ise bunu göz ardı etmek nesnel gerçekliği inkâr etmek ve kendimizi de hakikatten mahrum etmek olacaktır.